

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

**Факультет педагогіки, психології та соціальної
роботи
кафедра педагогіки та соціальної роботи**

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень.
Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень
інших авторів мають посилання на відповідне джерело.
_____ Т.С. Мороз

Вплив комунікативної культури сім'ї на соціалізацію дитини

**Кваліфікаційна робота
Рівень вищої освіти – перший (бакалаврський)**

Виконала:

студентка 4 курсу, 401 групи
спеціальності

231 «Соціальна робота»

Мороз Тетяна Сергіївна

Керівник:

кандидат педагогічних наук,
доцент

Равлюк Тетяна Анатоліївна

*До захисту допущено
на засіданні кафедри
протокол №____
від «____» березня 2024 р.*

Зав. кафедрою _____ д. пед. н., проф. Тимчук Л.І.

Анотація

Мороз Т. С. Вплив комунікативної культури сім'ї на соціалізацію дитини. Кваліфікаційна робота на здобуття першого(бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності 231 Соціальна робота. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, 2024.

Дослідження проведено в два етапи: теоретичний(аналіз впливу комунікативної культури сім'ї на соціалізацію дитини) та практичний(на основі емпіричного дослідження впливу комунікативної культури сім'ї на соціалізацію дитини).

В результаті досліджень здійснено збір та аналіз інформації щодо впливу комунікації батьків з дітьми на їхню соціалізацію, а також ролі родинної комунікації у формуванні позитивних та негативних соціальних навичок у дітей.

Дослідження засвідчує важливу роль сімейного спілкування у формуванні соціальних компетентностей у дитини та показує, що якість комунікації в сім'ї може мати вирішальне значення для успішної соціалізації дитини

Abstracts

Moroz T. S. The influence of family communicative culture on child socialization. Qualification work for obtaining the first (bachelor's) level of higher education in the specialty 231 Social Work. Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi, 2024.

The study was conducted in two stages: theoretical (analysis of the influence of family communicative culture on child socialization) and practical (based on empirical research on the influence of family communicative culture on child socialization).

As a result of the research, data collection and analysis were carried out regarding the impact of parent-child communication on their socialization, as well as the role of family communication in shaping positive and negative social skills in children.

The study confirms the important role of family communication in shaping social competencies in a child and shows that the quality of communication in the family can be crucial for successful child socialization.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ВПЛИВУ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ СІМ'Ї НА СОЦІАЛІЗАЦІЮ ДИТИНИ	7
1.1 Поняття соціалізації та її значення для розвитку дитини	7
1.2 Сім'я як первинний соціалізуючий агент	11
1.3 Комунікативна культура сім'ї: поняття, структура, функції	13
1.4 Типи комунікативної культури сім'ї та їх вплив на соціалізацію дитини	20
Висновки до першого розділу	25
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ СІМ'Ї НА СОЦІАЛІЗАЦІЮ ДИТИНИ	27
2.1 Методологія та організація дослідження впливу комунікативної культури сім'ї на соціалізацію дитини	27
2.2. Результати дослідження впливу різних типів комунікативної культури сім'ї на соціалізацію дитини	30
Висновки до другого розділу	63
ВИСНОВКИ	65
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	67
ДОДАТКИ	74

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сімейне виховання завжди мало важливе значення для українського суспільства. Воно є ефективним засобом передачі національних ідеалів та культурних цінностей з покоління в покоління. Вивчення історичного розвитку традиційної української родини дає змогу оцінити педагогічний потенціал сімейного виховання. Різноманіття підходів та методик виховання може бути використано для формування сучасної педагогічної практики. Головна цінність сімейного виховання полягає в тому, що воно є не просто окремим педагогічним явищем, а відбувається в контексті повсякденного життя сім'ї та передається через живий приклад.

Тема впливу комунікативної культури сім'ї на соціалізацію дитини є актуальною і важливою для сучасного суспільства. Це питання стає все більш актуальним у зв'язку зі зростанням кількості різних форм сімейного життя, зміною стереотипів та цінностей, які приймаються в родинах.

Дослідження з цієї теми допоможуть розуміти, як комунікативна культура сім'ї впливає на розвиток особистості дитини та її соціалізацію, в тому числі на формування мовленнєвих, культурних та етичних компетенцій. Результати таких досліджень можуть бути корисні для батьків, педагогів та інших фахівців, які працюють з дітьми, щоб вони могли враховувати вплив комунікативної культури сім'ї при формуванні особистості дитини та її взаємодії з оточуючим середовищем [5].

Крім того, дослідження з цієї теми можуть допомогти вирішувати актуальні проблеми, пов'язані зі здоров'ям та благополуччям дітей, такі як насильство в сім'ї, дитяча агресія та інші форми поведінки, які можуть бути наслідком недостатньої комунікативної культури сім'ї.

Отже, дослідження впливу комунікативної культури сім'ї на соціалізацію дитини має велику актуальність і важливість для сучасного суспільства. Розуміння цього впливу може допомогти покращити якість виховання та навчання дітей, а також допомогти вирішувати проблеми, пов'язані з дитячим благополуччям.

Теоретико-методологічна основа. Вплив комунікативної культури сім'ї на соціалізацію дитини та проблеми дитячо-батьківських відносин досліджується багатьма вченими, зокрема:

вихованню комунікативної культури, комунікативних умінь і навичок школярів присвячені роботи сучасних дослідників Н. Воробйової, К. Гончара, І. Кона, О. Корніяки, А. Сайфутдінової, Т. Снегирьової, В. Соколової, В. Штифурак

теоретичні засади проблеми виховання дітей розглядають: І. Зверєва, Н. Максимова, К. Мілютіна;

природу та наслідки сімейного насильства розкривають Т. Сафонова та Е. Цимбал;

пошук соціально-педагогічних умов, причин і факторів виникнення, виявлення та подолання сімейного насильства над дітьми досліджують такі вчені як Т. Гончарова, О. Коломієць, О. Кочемировська;

психологічні та медичні аспекти попередження насильства в сім'ї представлені в роботах В. Бондаровської, О. Кочемировської, Г. Лактіонової, Ю. Онишко, Р. Хаар, Г. Христова;

розробляють методичні рекомендації та корекційні програми використовуючи вітчизняний і світовий досвід, С. Буров, І. Дубініна, В. Міленко, С. Мосієнко, Ю. Онишко, Л. Смілова, М. Ясиновська.

Об'єкт дослідження: сім'я як інститут суспільства.

Предмет дослідження: вплив комунікативної культури сім'ї на соціалізацію дитини.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування та емпіричне дослідження впливу комунікативної культури сім'ї на соціалізацію дитини та надання рекомендацій щодо її покращення.

Визначена мета зумовила постановку та розв'язання наступних **завдань:**

1. Здійснити теоретичний аналіз впливу комунікативної культури сім'ї на соціалізацію дитини.

2. Провести емпіричне дослідження виявлення особливостей дитячо-батьківських відносин.
3. Здійснити аналіз результатів проведених теоретичного та емпіричного досліджень.
4. На підставі теоретичних та емпіричних даних надати рекомендації для формування комунікативної культури сім'ї.

Методи дослідження: *теоретичні* – аналітичний, дедуктивний, індуктивний, понятійний (термінологічний), синтетичний методи, метод моделювання й формалізації для аналізу наукових джерел, визначення ключових понять, побудови програми емпіричного дослідження; *емпіричні* – психодіагностичний метод (збір та обробка 60 батьківських історій про виховання своїх дітей, а також тест-опитувальник «Стратегії сімейного виховання»); *методи обробки та інтерпретації результатів* – якісний, кількісний та інтерпретаційний аналізи.

Емпірична база дослідження. В онлайн-дослідженні батьківсько-дитячих відносин взяли участь 60 батьків учнів 5-6 класів Дихтинецького ліцею. Батьки були запрошені до участі в дослідженні шляхом оголошень на класних зборах батьків та через електронну пошту. Вони отримали інформацію про мету та методи дослідження, а також запрошення взяти участь у ньому. Вони ділились своїм досвідом виховання дітей у своїй сім'ї. Також всім бажаючим батькам було запропоновано пройти тест-опитувальник «Стратегії сімейного виховання». Всі батьки мають однакові соціально-демографічні характеристики та добровільно погодилися на проведення психологічного дослідження.

Структура, зміст та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота зумовлена метою, предметом та завданнями дослідження.

Робота складається зі вступу, 2-ох розділів, 6-ти підрозділів, висновків, списку використаних джерел (у кількості 66 джерел), а також додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ВПЛИВУ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ СІМ'Ї НА СОЦІАЛІЗАЦІЮ ДИТИНИ

1.1. Поняття соціалізації та її значення для розвитку дитини

Соціалізація - це процес, за допомогою якого людина набуває знання, навички, цінності, норми поведінки та соціальні ролі, необхідні для взаємодії з іншими людьми та успішного функціонування в суспільстві. Цей процес включає в себе вивчення культурних традицій, норм та цінностей, а також адаптацію до соціальних структур та ролей.

Соціалізація починається з моменту народження і триває протягом усього життя людини. Вона включає в себе взаємодію з родинами, школами, релігійними установами, засобами масової інформації, ровесниками та іншими членами суспільства. Соціалізація впливає на формування особистості, ідентичності та самосвідомості людини.

Процес соціалізації можна поділити на два типи: первинну (соціалізація в родині) та вторинну (соціалізація в інших соціальних установах). Первинна соціалізація включає формування основних цінностей, мовлення, емоційних зв'язків та соціальних навичок у дитинстві. Вторинна соціалізація включає в себе професійне навчання, освіту, культурну адаптацію та інші аспекти соціалізації поза сферою родини.

Соціалізація також може бути розглянута з погляду ролей, які людина виконує в суспільстві. Це можуть бути ролі дитини, батька, матері, учня, працівника, громадянина тощо. Кожна з цих ролей вимагає виконання певних соціальних очікувань та норм.

У процесі соціалізації людина набуває соціально-психологічну компетентність, яка дозволяє їй ефективно взаємодіяти з іншими членами суспільства. Цей

процес є ключовим для формування стабільності та розвитку суспільства в цілому.

Багато вчених внесли свій внесок у дослідження соціалізації з різних наукових підходів. Наприклад, *Герберт Міртон Бломер* (1905-1987) - американський соціолог, відомий своєю роботою у галузі символічного інтеракціонізму. Він досліджував вплив соціальних стереотипів та маркерів ідентичності на соціалізацію особистостей.

Еміль Дюркгейм (1858-1917) - французький соціолог, який вважав соціалізацію ключовим елементом для забезпечення соціальної інтеграції та стабільності суспільства. Він досліджував роль норм та цінностей у процесі соціалізації.

Джордж Герберт Мід (1863-1931), американський соціолог, який розвинув концепцію соціальних ролей та їх вплив на формування особистостей.

Юрген Габермас розвивав концепцію комунікативної соціалізації, вважаючи, що люди навчаються соціальним нормам та цінностям через взаємодію та спілкування з іншими. Він підкреслював важливість вільного обміну ідей та думок у процесі соціалізації, який сприяє формуванню особистості та ідентичності.

Жан Піаже, швейцарський психолог, вважав, що соціалізація є важливою частиною розвитку дитини. Він підкреслював, що соціальні взаємодії сприяють формуванню когнітивних структур у дитини. Піаже вважав, що діти активно конструюють своє розуміння світу через взаємодію з іншими людьми та оточуючим середовищем. Він розглядав соціалізацію як процес, що сприяє розвитку інтелектуальних здібностей та формуванню соціальних навичок у дитини.

Соціальний розвиток – це такий процес, протягом якого, діти засвоюють культуру, традиції, цінності суспільства, в якому вони будуть жити. У структурі особистості цей досвід представлений неповторним поєднанням компонентів, які знаходяться в тісному взаємозв'язку один з одним.

Перший компонент – культурні навички. Це така сукупність специфічних навичок, які ставляться суспільством людині в різних ситуаціях, як обов'язкові. Скажімо, перед вступом до школи – навик порядкового рахунку до 10.

Другий компонент – специфічні знання. Це такі уявлення, які були отримані людиною в особистому досвіді освоєння навколишнього світу та які несуть в собі відбитки її взаємодії з реальною дійсністю у вигляді системи цінностей, індивідуальних інтересів, пристрастей. Що стосується їх особливих рис, то це тісний емоційний та смисловий взаємозв'язок між ними. Сукупність цих знань утворює для людини індивідуальну картину світу.

Третій компонент – рольова поведінка. Це поведінка людини в певній ситуації, яка обумовлюється природним та соціокультурним середовищем. Має місце бути знайомство людини з правилами, звичаями, нормами. Вона регулює поведінку людини в конкретних ситуаціях та безпосереднім чином, визначається її соціальною компетентністю. У дитини навіть дошкільного віку вже багато ролей: вона – вихованець дитячого садка, син або донька, чийсь товариш. Не дарма маленька дитина в домашній обстановці поводить по-іншому, ніж в дошкільній освітній установі, а з друзями спілкується інакше, ніж з незнайомими дорослими. Відзначимо, що у кожній соціальній ролі є свої власні правила. Вони можуть змінюватися. Ці правила різні для кожної системи цінностей, прийнятої в даному суспільстві, для кожної субкультури.

Четвертий компонент – соціальні якості. Їх доцільно об'єднати в 5 комплексних характеристик: ініціативність та суперництво, турбота про оточуючих та співробітництво, соціальна адаптованість, незалежність та самостійність, соціальна гнучкість та відкритість.

У дошкільному періоді для соціального розвитку дітей створюються найсприятливіші умови. У цей період відбувається розширення та перебудова системи взаємин дитини зі своїми однолітками і дорослими, з'являється спільна з однолітками діяльність, ускладнюються види діяльності.

Всі компоненти соціального розвитку між собою дуже тісно взаємопов'язані. У зв'язку з цим, зміни в одній з них, так чи інакше, призводять до змін в інших компонентах [6, с. 99].

Сучасні дослідження особистісного розвитку дитини визначають характеристики, становлення яких в свою чергу, необхідно здійснити в процесі соціального розвитку: компетентність, креативність, ініціативність, самостійність, відповідальність, здатність до самооцінки.

Головні лінії соціального розвитку – це соціалізація як процесу залучення людини до соціальної культури, її інтеріоризації, яка забезпечує її соціальну адаптацію в суспільстві, а також індивідуалізація, як процесу відокремлення, становлення універсальних соціальних здібностей, які відображають рівень соціальної самостійності індивіда.

Аналіз педагогічної та психологічної літератури показав, що соціальний розвиток визначається як:

- процес засвоєння суспільного досвіду через виконання певної ролі в практичній діяльності;
- процес засвоєння людиною існуючих в суспільстві норм, цінностей і типових форм поведінки.

Соціальна готовність включає соціальну адаптацію дитини до умов дошкільної освітньої організації та сім'ї, до різних сфер людського буття, яскраво виражений інтерес до соціальної дійсності [13, с. 26].

Таким чином, соціалізація відіграє важливу роль у розвитку дитини, оскільки вона допомагає формувати її особистість, соціальні навички та інтелектуальні здібності. Під час соціалізації дитина вчиться сприймати та розуміти світ через взаємодію з оточуючими людьми, а також через участь у соціальних структурах та культурних практиках. Соціалізація надає дитині можливість вчитися взаємодіяти з іншими, розвивати комунікативні навички, виробляти емоційний інтелект, розвивати соціальну компетентність та уміння сприймати різноманітні культурні норми та цінності. Через соціалізацію дитина

також вчиться адаптуватися до соціальних ролей, навчається вирішувати конфлікти та сприймати своє місце в суспільстві.

Соціалізація є ключовим елементом у формуванні особистості дитини та її успішного інтегрування в соціум. Вона сприяє розвитку не лише соціальних навичок, а й когнітивних здібностей, що є важливим для повноцінного розвитку особистості

1.2. Сім'я як первинний соціалізуючий агент

Педагогічна культура батьків – один з найдієвіших чинників духовно-морального розвитку, виховання та соціалізації дітей дошкільного віку.

Чинник – суттєва обставина, рушійна сила та причина. Особливе місце в ряду чинників соціального розвитку займає система виховання підростаючого покоління. Суспільство через інститути чинить масовий, колективний, груповий та індивідуальний вплив на кожну дитину.

Соціальний розвиток особистості дитини відбувається під впливом різних чинників, що підтверджує численні дослідження з соціальної педагогіки [21, с. 112].

Виділяють кілька груп чинників, які впливають на соціалізацію людини. Цими чинниками є:

- макрочинники - світ, планета, космос;
- мезочинники - засоби масової комунікації, тип поселення, регіональні та етнокультурні умови;
- мікрочинники - релігійні організації, інститути соціалізації (дошкільна освітня установа, сім'я, школа, університет, трудовий колектив), субкультура та група однолітків.

Дія названих чинників викликає ряд протиріч в соціальному та індивідуальному планах розвитку дитини. Одне з головних протиріч – це протиріччя між фізіологічними і психологічними можливостями дитини та сформованими до цього, видами взаємин з формами діяльності, та оточуючими людьми. Воно фіксує істотну невідповідність, наявну між образом світу та способом життя людини [19, с. 89].

Особливості сімейного мікросоціуму здатні бути не тільки стабілізуючим чинником соціального розвитку людини, але і водночас, можуть виступати провокуючим проявом різних «збоїв». В силу цього, сьогодні вкрай необхідно спиратися на реальні уявлення про соціальне сімейне самопочуття.

Сімейна ситуація – це сукупність умов, які забезпечують те чи інше середовище (сприятливе або несприятливе) для соціального розвитку дитини. З метою успішного становлення, розвитку, а також зростання індивідуальності дітей в сім'ї – необхідна наявність соціальних умов.

Перша умова – це створення необхідної свободи для проявів дитиною активності.

У сім'ї діти володіють деяким рівнем особистісної свободи. Дуже необхідне логічне та послідовне розширення меж самостійності дітей, що в свою чергу, впливає на їх загальну адаптивність.

Друга умова – це розвиток дитини всередині специфічного знаково-символічного середовища (тобто, спілкування дитини зі своїми однолітками та дорослими).

Становлення свідомості дітей залежить від характеру та форм спілкування з дорослими – монологічність та діалогічність, від способу їх думок, а також від того, наскільки дорослі здатні зробити такий образ думок «видимим» для дитини, іншими словами, зрозумілим їй. Якраз доросла людина в спільному аналізі формує умови для усвідомлення дитиною себе людиною з конкретними цілями, симпатіями та антипатіями, намірами, а також людиною, яка володіє рядом здібностей мислити, відчувати, розуміти та будувати власну діяльність.

Третя умова – це цілеспрямоване та емоційно-насичене спілкування дорослих з дитиною.

Для людини емоція – це її дуже сильне та своєрідне енергетичне джерело. Здатність дорослих людей знаходити правильну та постійну пропорцію для власних реакцій на певну подію, певний вчинок дітей – забезпечує у дітей формування чітких повсякденних орієнтирів у світі відчуттів та почуттів.

Четверта умова – спадкоємність освоєння знання з колишнім досвідом дітей [20, с. 42].

Знання з'являється з усвідомлення дітьми тих чи інших ситуацій власної діяльності. Сім'я, надає дитині:

- право розширювати власні знання на основі особистого досвіду, усвідомлення тих понять, які у дитини на той час уже сформувалися;
- право вибору того чи іншого способу роботи (колективного або індивідуального);
- забезпечує формування у дитини вміння робити самостійний вибір та нести за нього повну відповідальність.

П'ята умова – це гармонійні взаємини в сім'ї.

Виділяють 2 види чинників, які існують в родині та впливають на розвиток дитини.

Перший вид чинників – це відносини батьків, відносини між ними, відносини між сестрами та братами. До другого виду відносяться житлові умови, матеріальне становище сім'ї, структура сім'ї.

Необхідно відзначити той факт, що чинники першого виду зазвичай превалюють над чинниками другого виду.

Дослідження педагогів, психологів та інших фахівців, свідчать про невисоку сімейно-правову та психологічну культуру батьків. Тому для всебічного розвитку дитини необхідно роз'яснення батькам особливостей вікового розвитку дітей дошкільного віку, яке націлене на позитивне формування підростаючого покоління.

Таким чином, батьки та педагоги повинні вміти спостерігати за кожною дитиною, своєчасно помічати і коригувати негативні особливості її розвитку. Це дозволить уникнути наслідків реадаптації та дезадаптації. Оскільки, їх спільне завдання – це освіта та виховання майбутнього покоління, а також створення комфортних умов для повноцінного розвитку особистості.

1.3. Комунікативна культура сім'ї: поняття, структура, функції

Важливу роль у психічному розвитку дитини відіграють дорослі. Ставлення дорослого до своєї дитини дає розуміння соціальних норм. Висловлюючи чутливість, уважність, чуйність, співпереживання і підкріплюючи відповідну нормам поведінку, батьки допомагають своїй дитині бути підпорядкованою соціальним явищам. Тобто, батьки допомагають адаптуватися до умов зовнішнього світу.

За сприятливого стилю стосунків у сім'ї, у період ранньої юності відновлюються емоційні контакти з батьками на високому, свідомому рівні. Йдеться про життєві перспективи, поставлені життєві цілі, аналізуються труднощі, пов'язані з навчанням і досягненням результатів. Йде постійний пошук ідеальних рис і якостей у дорослих, які для дитини виступають еталонами в різних сферах, зокрема: у сфері людських стосунків, у моральних нормах і різних видах діяльності.

З усіх чинників соціалізації найважливішим залишається батьківська сім'я. Сімейні умови зумовлюють життєвий шлях дитини. Крім свідомого, цілеспрямованого виховання, яке дають їй батьки, на дитину впливає вся внутрішньо-сімейна атмосфера, причому ефект цього впливу накопичується з віком, заломлюючись у структурі особистості.

Сім'я є ключовим соціальним інститутом, що відіграє надзвичайно важливу роль у розвитку людського суспільства. Вона забезпечує "соціальну спадковість" і виступає системою зв'язків, що охоплює шлюбні, родинні, господарські, правові, етичні та психологічні аспекти. Сім'я є не лише місцем відтворення людини як біологічної істоти, але й як громадянина, оскільки саме тут відбувається процес соціалізації особистості. Вивчення проблем, що пов'язані зі сім'єю, здійснюється за допомогою соціології сім'ї - спеціальної соціологічної теорії.[2]

Сім'я може бути розглянута як складний соціальний феномен, який виник як природне співтовариство людей, пов'язаних кровною спорідненістю. Вона також є малою контактною групою людей, які мають взаємодіяти між собою в особливий спосіб. Сім'я є особливим соціальним інститутом, який забезпечує відтворення людини через систему ролей, норм та організаційних форм. У сучасних визначеннях сім'ї підкреслюються різні характеристики, такі як кровна спорідненість, шлюб, усиновлення, спільність побуту та взаємна відповідальність за виховання дітей. Сім'я також має зв'язок з потребами суспільства, оскільки вона є історично конкретною системою шлюбних взаємин, малою соціальною групою, члени якої пов'язані шлюбними та родинними відносинами, а також моральною відповідальністю. За думкою дослідників, таких як Е.В.Моцовкіна та Ю.В.Бадбора, сім'я є важливим соціальним інститутом для фізичного і духовного відтворення населення.[38]

На мікрорівні дослідження сім'ї зосереджуються на аналізі міжособистісної взаємодії, організації сімейного життя та групової поведінки. Символічний інтеракціонізм розглядає сім'ю як систему соціальних ролей. З іншого боку, на макрорівні дослідження сім'ї зосереджені на її соціальних функціях, які аналізуються функціоналістами з урахуванням гармонії сім'ї і суспільства як цілісності, а представники конфліктного підходу звертають увагу на конфлікти, які виникають у складних сімейних та інших відносинах. Зважаючи на складність феномену сім'ї, є необхідним об'єднання різних підходів. Важливо пам'ятати, що групова поведінка сім'ї залежить від соціальних, економічних та соціокультурних умов життєдіяльності, тому об'єднання підходів допоможе здійснити більш глибокий аналіз.[5]

Сім'я являє собою особливий соціальний інститут, який має глибокі зв'язки з економікою. Історичні типи сім'ї та її особливості формуються відповідно до домінуючих економічних відносин. Сім'я не обмежується родинними відносинами, а передбачає спільне проживання родичів, спільні елементи побуту та сімейного господарства, розподіл праці.

Деякі сім'ї також можуть виступати як економічна категорія, залежно від того, чи здійснюється спільне виробництво. Сім'ю також впливають інші соціальні інститути, такі як політика, системи моралі, право та культура. Крім того, культура, до якої вона належить, має свої власні особливості, які визначають домінуючі риси сім'ї.[5]

Інститут сім'ї є конкретно-історичним і постійно змінюється та розвивається відповідно до потреб суспільства. Життя сім'ї, її історичні типи та її структура залежать від загальних тенденцій змін та розвитку суспільства.

Під час переходу від традиційного суспільства до сучасності відбувається суттєве перетворення в інституті сім'ї. Раніше домашнє господарство було основною економічною одиницею, але зараз відбувається розділення на "дім" і "роботу". Старі традиції розширеної сім'ї з трьома поколіннями, де старші мали головні роль, змінюються на децентралізовані нуклеарні сім'ї, де шлюбні обов'язки ставляться вище родинних та батьківських. Багатодітні сім'ї змінюються на малодітні та одnodітні, що стає масовим явищем. Також відбувається зсув від сім'ї, заснованої на соціокультурних приписах, до міжособистісних уподобань.[10]

У свою чергу, сім'я є важливим фактором, який впливає на різні сфери життя суспільства. В сім'ї закладаються генетичні та біологічні основи здоров'я, формуються звички та установки стосовно здоров'я. Крім того, сім'я виховує смаки та потреби, що часто визначає вибір професії та рівень духовних цінностей молодшого покоління. Основи ставлення до старшого покоління також закладаються в сім'ї. У своєму житті людина вперше зіткнувається з розподілом праці та формами господарської діяльності в межах сім'ї.

Сім'я має велику персональну значущість для більшості людей сьогодні. Вона є необхідним життєвим осередком та особливою нішою, яка забезпечує захист та оберігає людину. [11]

Соціологія сім'ї є галуззю соціології, яка досліджує формування, розвиток та функціонування сімей та шлюбно-сімейних відносин в конкретних культурних та соціально-економічних умовах.

Соціологія сім'ї активно вивчає шлюб та сім'ю, як головні об'єкти свого дослідження. Шлюб, як соціальна форма відносин між партнерами, встановлює права та обов'язки і є важливим засобом упорядкування життя людей в суспільстві. Сім'я, в свою чергу, є більш складною системою відносин, що об'єднує партнерів, дітей та інших родичів. Вона виступає як соціальний осередок, що відображає багато аспектів суспільства, в якому вона існує.

З точки зору суспільного санкціонування відносин між чоловіком і жінкою, сім'я може розглядатися як соціальний інститут. Однак, з іншого боку, сім'я - це також організаційно-історично умовлена мала група людей, що об'єднується шлюбом або родинними зв'язками, спільністю побуту та взаємною моральною відповідальністю. Сім'я виконує важливу соціальну функцію відтворення населення та забезпечення фізичного та духовного добробуту її членів.[7]

У своїх дослідженнях шлюбно-сімейних відносин, соціологія сім'ї використовує різні категорії для аналізу, такі як "умови життя сім'ї", "структура сім'ї", "спосіб життя сім'ї", "успішність функціонування сім'ї", "етапи життєвого циклу сім'ї" тощо.

Умови життя сім'ї складаються з впливу макро- та мікросередовища, які визначають загальні соціальні умови та найближче соціальне оточення сім'ї. Соціологія сім'ї включає аналіз таких факторів, як соціально-економічна та соціально-політична ситуація в суспільстві, екологічні умови проживання, можливості зайнятості членів сім'ї, якість обслуговування в регіоні та інші подібні чинники.[18]

Структура сім'ї включає в себе всі відносини між її членами, не тільки родинні зв'язки, але й систему духовних та етичних відносин, включаючи відносини влади, авторитету тощо. Соціологія сім'ї використовує концепцію

структури сім'ї для дослідження взаємозв'язків між членами сім'ї, розуміння їх ролі та функцій в сімейному житті та суспільстві загалом.

Сімейні функції відображають способи, якими сім'я виявляє свою активність і життєдіяльність, як всієї сім'ї в цілому, так і окремих її членів. Серед видів сімейних функцій можна виділити репродуктивну, виховну, господарсько-побутову, економічну, первинного соціального контролю, духовного спілкування, дозвілля, емоційну та сексуальну функції. Крім того, важливу роль відіграє і феліцитологічна функція сім'ї, що означає забезпечення щастя її членів.

Під способом життя сім'ї розуміють всі ті види життєдіяльності, які виконуються спільно всіма або деякими з її членів, або ж одним з них, але від імені або для сім'ї в цілому. Цей спосіб життя сім'ї тісно пов'язаний зі способом життя певного соціального шару, класу, нації чи суспільства, в межах яких вона функціонує.[19]

Історично шлюб і сім'я зазнавали змін у своєму суспільному та соціальному значенні, відображаючи властивості та відносин, притаманних різним суспільним інститутам. Структура та функції сім'ї залежать від суспільних та природно-біологічних умов, а також від інстинктивної природи людських статевих потреб. З огляду на це, можна виділити деякі соціальні особливості сімейних відносин:

- Соціально-історична обумовленість сімейних відносин і сімейної організації;

- Існування сім'ї та її специфічна соціальна функція є наслідком об'єктивної необхідності, пов'язаної з виробництвом та відтворенням безпосереднього життя людини, а також виробництвом самої людини та її прожитків;

- Сімейна група має специфічні соціальні риси, такі як чисельність, близькість спорідненості, спільність побуту, взаємна моральна відповідальність та інші.[21]

Сімейні відносини і сім'я як соціальний інститут є результатом соціально-історичних процесів, що виникають з різних чинників. Наприклад, у різних суспільствах сім'я виконує різні функції, а роль жінки в сім'ї та на виробництві може бути різною. З іншого боку, з внутрішньої природи сім'ї випливає необхідність забезпечення виробництва та відтворення життя людини та її роду.

Сім'я як соціальний інститут сформувалась з самого початку формування людського суспільства, а регулювання статевого життя спочатку відбувалось за допомогою племінних і родових звичаїв. З часом з'явилися нові регулятивні механізми, такі як моральні, релігійні та правові стандарти. Це дозволило посилити соціальний контроль над шлюбом і зменшити значення зовнішніх релігійних і правових санкцій, якщо вони вступали в суперечність з інтересами держави.[6]

Загалом, введення шлюбного права та утворення пов'язаних з ним правових відносин між подружжям було історично закономірним та прогресивним кроком. Сім'я як соціальний інститут виникла для виконання соціальних функцій, зокрема забезпечення фізичного та духовного відтворення населення. Це є функцією, яку не може виконати жоден інший соціальний інститут. У процесі виконання цієї функції сім'я здійснює такі функції, як репродуктивна, виховна, первинного соціального контролю, духовного спілкування, соціально-статусна, функція дозвілля та емоційна. Загалом, сім'я в першу чергу здійснює соціалізацію нових членів суспільства, тобто процес становлення особистості, навчання та засвоєння індивідом цінностей, норм, установок, зразків поведінки, властивих даному суспільству, соціальній спільноті та групі.

Сім'я виконує різноманітні соціальні функції, такі як господарсько-побутові та економічні, оскільки життя в ній пов'язане зі спільністю, і члени сім'ї зазвичай ділять відповідальність за побут та матеріальну підтримку. Сім'я є найважливішим соціальним інститутом, який забезпечує відтворення людей та здійснює соціальний контроль за поведінкою своїх членів. Вона є об'єднанням людей, пов'язаних шлюбом та кровними зв'язками, і відіграє важливу роль у виробництві та споживанні. Сім'я також відповідає за соціалізацію та виховання нащадків та забезпечує турботу про непрацездатних родичів. Основу сім'ї складає шлюбний союз між чоловіком та жінкою, який санкціонований суспільством. Соціологія сім'ї вивчає різноманітні проблеми, пов'язані з цим соціальним інститутом.[26]

Можна виділити декілька соціальних особливостей сім'ї, пов'язаних з формами людської життєдіяльності. Перша з них - соціально-історична зумовленість сімейних стосунків та організації, що пояснюється впливом історичних та культурних умов на формування сімейних відносин. Друга особливість пов'язана з функціями сім'ї, її існуванням та необхідністю створення та відтворення безпосереднього суспільного життя та продовження роду людини. Третя особливість полягає в наявності в сім'ї специфічних соціальних особливостей, які відрізняються від загальних соціальних явищ, таких як кількісний склад родинної групи, ступінь спорідненості, спільність побуту та взаємна моральна відповідальність.[22]

1.4. Типи комунікативної культури сім'ї та їх вплив на соціалізацію дитини

Як відомо, вплив батьків на розвиток дитини є дуже великим. Батьківсько-дитячі відносини – це не тільки відносини між самими батьками та їхніми дітьми, а й певний спосіб життя цієї сім'ї, а також взаємодія між всіма її членами.

Під поняттям «відносини» в психології розуміється, суб'єктивна сторона відображення дійсності, результат взаємодії людини з середовищем. У

соціальних спільнотах (а до них належать і сім'я) у складових їх людей представлені не відносини, а взаємини [57].

Взаємовідносини – це взаємна позиція однієї особистості до іншої, при цьому відносини і взаємини – це сторони спілкування. І якщо у відношенні не обов'язково присутній зворотний сигнал, то при взаємовідносини постійно здійснюється зворотний зв'язок, причому різної модальності [57].

У людей, які виростили в гармонійній сім'ї, нормальна самооцінка, вони вміють будувати відносини з оточуючими людьми. Як одну з важливих функцій сім'ї, а відтак, у батьківсько-дитячих відносинах, психологи розглядають благополуччя дитини та створення умов для виховання психологічно здорової особистості, загалом.

Характер відносин у сім'ї грає величезну роль у психологічному стані дітей. Прояви психологічного насильства у дитячо-батьківських відносинах можуть руйнувати моральні підвалини сім'ї, призводячи до послаблення сімейного виховання, підриваючи основи життєдіяльності сім'ї. І тим самим руйнуючи фундамент безпеки суспільства, загалом.

Можна виділити кілька варіантів батьківсько-дитячих відносин: від безумовно, позитивних до відкрито негативних [53, с. 196]:

– *«Позитивний інтерес»*. Позитивне ставлення до дітей засноване на психологічному прийнятті, як відношення до маленької дитини, який постійно вимагає уваги, турботи, допомоги, який сам по собі мало що може. При такому стилі батьківсько-дитячих відносин заохочується звернення за допомогою у випадках сварок або будь-яких ускладнень, з одного боку, і обмеження самостійності – з іншого. Поряд з цим, наголошується фактор потурання, коли батьки знаходяться якби «на побігеньках» та прагнуть задовольнити будь-яке бажання дитини.

– *«Директивність»*. Жорсткий контроль з боку батьків, тенденція до легкого застосування своєї влади, заснована на амбіціях і не вітає при цьому висловлення власної думки дитини. Такі батьки більше

покладаються на строгість покарання, вперто вважаючи, що вони «завжди праві, а діти ще дуже малі, щоб судити про це».

– *«Ворожість»*. Ворожість описується як підозріле ставлення до сімейному середовищі і дистанція по відношенню до її членам (зокрема, до дітей). Підозрілу поведінку і відмову від соціальних норм призводять батьків, як правило, до відгородженості і підносити себе над власними дітьми.

– *«Автономність»*. Автономність виключає будь-яку залежність від дитини, його стану, вимог. Заперечуються також будь-які форми турботи і опіки по відношенню до дітей. Такі відносини оцінюються підлітками як поблажливі, невимогливі. Батьки практично не заохочують дітей, відносно рідко і мляво роблять зауваження, не звертають уваги на виховання.

– *«Непоследовність»*. Під непоследовністю виховної практики, з боку батьків, розуміють різку зміну стилю, прийомів, що представляють собою перехід від дуже суворого – до ліберального і, навпаки, перехід від психологічного прийняття до емоційного її відкидання.

Взагалі, багаторічні дослідження впливу різних стилів виховання на розвиток особистості дітей та формування батьківсько-дитячих відносин показали, що найбільш сприятливий вплив на виховний процес надає демократичний і авторитетний стиль взаємодії, в той час як інші стилі призводять до порушень особистісного розвитку і дисгармонії міжособистісних відносин батьків і дітей.

Відтак, виокремлюють такі функції батьківсько-дитячих відносин [3, с. 198]:

1) *Виховна*. В ході взаємодії батьків та дітей відбувається передача соціального і культурного досвіду від дорослих дитині. Цілком можливо, що цей процес є обопільним і дорослий також отримує можливість навчитися від дитини його способам мислення, творчості тощо.

2) *Розвиваюча*. Батьки виступають простором та одночасно засобом розвитку для дитини.

3) *Емоційна*. Потреба в спілкуванні реалізується за рахунок взаємодії між батьками та дитиною, цим самим приносячи відчуття задоволеності і власної необхідності.

4) *Соціальна*. Поява дитини в сім'ї закріплює статус батьків за подружжям, налагодження системи взаємин з дитиною відкриває для дорослого нові соціальні області (навчання в школі, однолітки у дворі, медичний нагляд, відпочинок та дозвілля тощо).

Однак, у реальному житті все набагато складніше, ніж в будь-якій класифікації. В сім'ї можуть бути представлені одночасно кілька стилів ставлення до дитини.

Психологічними чинниками, які впливають рівень емоційного прийняття-відкидання, а також на прояв психологічного насильства над дітьми, можуть бути особисті якості батьків – рівень особистісної зрілості, акцентуації характеру, особистісний і соціальний стиль. Так, акцентуйовані батьки можуть руйнувати психічний розвиток дитини, проявляючи у відносинах з нею холодність, емоційну дистантність та відкидання, владність та деспотичність. Характерним стилем виховання в такому випадку, стає: або гіпер-опіка, переходить у бездоглядність, або тотальний контроль, у якому актуалізація почуття провини і сорому в дитини, стає основним методом виховного впливу.

Індивідуально-типологічні особливості дитини так само можуть впливати на характер дитячо-батьківських відносин. Так гіперактивність може проявлятися у надмірному збудженні та проблемах дисципліни, неуважності та імпульсивності. Відповідність чи невідповідність темпераментів так само можуть істотно впливати на характер відносини батьків та дітей. Батькам і дітям зі схожим, типом темпераменту, значно простіше встановити розуміючі та дружелюбні стосунки, легше брати участь у спільній діяльності, їх співробітництво більш продуктивне та емоційно-приємне для обох сторін.

Дії батьків можуть бути розцінені як психічне насильство лише з урахуванням особливостей особистості дитини, ситуації її особистісного та вікового розвитку, характеру її взаємин із батьками.

Всі типи психологічного насильства – відкидання, ізоляція, тероризування, ігнорування та розбещення, пов'язані з названими факторами. Проте, вплив цих чинників у окремих видах насильства відрізняється. Так відкидання обумовлено виховними установками, особистісними якостями та позицією батьків, які беззаперечно впливають на дитину. Відкидання проявляється тим, що дорослий відмовляється визнавати цінність дитини та свій обов'язок задовольняти її основні потреби, не визнається право дитини просити або вимагати будь-що від батьків.

При ізоляції, батьки різко обмежують соціальні контакти дитини, повністю контролюють її коло спілкування, перешкоджають встановленню дружніх зв'язків з іншими дітьми або довірливих відносин з іншими дорослими, навіть з іншим з батьків. У дитини виникає враження повної самотності, ізоляції від зовнішнього світу інших людей.

Тероризація проявляється у постійній вербальній агресії, залякуванні та загрозах з боку дорослого, що створює у дитини почуття страху, тривоги та невпевненості. Дитина починає сприймати світ як ворожий та непостійний. Тероризуванням є не лише загрози фізичної розправи з боку дорослого, а й залякування можливими ворожими діями з боку інших осіб, наприклад, злочинців чи педофілів, які дорослий розглядає як турботу про безпеку дитини.

При ігноруванні дорослий позбавляє дитини однієї з найважливіших умов нормального психічного розвитку – зворотний зв'язок із значимим для дитини, дорослим. Ігнорування може бути наслідком неадекватної педагогічної тактики, емоційного заперечення дитини, психічної патології або неврозу батьків.

Розбещення проявляється в тому, що дорослий сприяє спотвореній соціалізації дитини, заохочує або прямо залучає, а антисоціальна поведінка зміцнює прояви девіантної поведінки. В результаті подібних дій, дитина нерідко стає соціально-дезадаптованою.

Можна з упевненістю сказати, що прояви психологічного насильства характерно для сімей, як із явною, так і прихованою формою неблагополуччя. Психологічне неблагополуччя сім'ї проявляється у існуванні неоптимального, агресивного, конфліктного, асиметричного комунікативного середовища взаємодії, що деформує сімейні відносини, у тому числі й відносини між батьками та дітьми.

Для неоптимального комунікативного виховного середовища характерні такі установки, які, безсумнівно, можуть бути охарактеризовані як внутрішньо-сімейне насильство. По-перше, неприйняття і критика дитини, образа та приниження її гідності. По-друге, погрози на адресу дитини. По-третє, фізична або соціальна ізоляція дитини. По-четверте, брехня та невиконання обіцянок з боку дорослих.

До феноменів психологічного насильства, притаманних сімей, які зовні є благополучними, можна віднести неадекватну батьківську установку, емоційну депривацію, чи навпаки, симбіоз, усе те, що руйнує відносини прихильності, чи навпаки насильно їх фіксує.

Таким чином, специфіка батьківсько-дитячих відносин, полягає в подвійності та суперечливості позиції батьків по відношенню до дитини. Тобто, з одного боку, це безумовна любов і глибинний зв'язок, а з іншого – це об'єктивне оцінне ставлення, спрямоване на формування громадських способів поведінки. Наявність цих двох протилежних начал характерно не тільки для таких відносин, але і для міжособистісних відносин в цілому.

Висновки до першого розділу

Дослідження теоретичних основ впливу комунікативної культури сім'ї на соціалізацію дитини, дозволило зробити наступні узагальнення.

1. Сім'я як соціальний інститут здійснює, перш за все, відтворення членів суспільства та їх первинну соціалізацію. Комунікативна культура сім'ї володіє

серйозними перевагами в соціалізації особистості завдяки особливій психологічній атмосфері - любові, турботи, поваги, розуміння, підтримка.

Педагоги розглядають сім'ю, перш за все, як малу групу - нечисленну за своїм складом соціальну групу, члени якої об'єднані спільними цілями і завданнями, знаходяться в безпосередньому стійкому особистому контакті один з одним, що є основою для виникнення емоційних відносин і особливих групових цінностей і норма.

2. Різні стилі виховання та види комунікативних культур сім'ї, впливають на формування індивідуально-особистісних особливостей дитини та її поведінку, а також на самооцінку. До проявів психологічного насильства можна віднести неадекватну батьківську установку, емоційну депривацію та симбіоз, а також авторитарний стиль виховання і все те, що руйнує відносини прихильності.

3. Внаслідок впливу психологічного насильства як наслідки виникають порушення фізичного, психологічного, здоров'я дитини, що призводить до деформації її особистості. Наслідки перенесеного насильства призводять до появи відхилень у поведінці, що ускладнює соціальну адаптацію дитини.

Таким чином, проведений нами аналіз дозволяє переконатися у тому, наскільки велика роль комунікативної культури сім'ї у становленні здоров'я та психіки дитини. Саме тому було важливо розглянути, як можуть складатися взаємини батьків та дітей, які існують типи комунікативних культур сім'ї . І мова про психологічне насильство має заходити щоразу, коли батьки намагаються «переробити» дитину – розвинути в ній властивості, не задані від природи, та ліквідувати ті, які їм суб'єктивно не подобаються.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ СІМ'Ї НА СОЦІАЛІЗАЦІЮ ДИТИНИ

2.1. Методологія та організація дослідження впливу комунікативної культури сім'ї на соціалізацію дитини

Для того, щоб дослідити вплив комунікативної культури сім'ї на соціалізацію дитини, ми провели певне емпіричне дослідження, а саме – провели певне тестування-опитування та застосували наративний метод (тобто, опрацьовували життєві історії).

В онлайн-дослідженні батьківсько-дитячих відносин, взяли участь 60 батьків. Вони ділились своїм досвідом виховання дітей у своїй сім'ї. Всі батьки мають однакові соціально-демографічні характеристики та добровільно погодились на проведення психологічного дослідження.

Водночас, ставилися наступні запитання:

- «Як Ви виховували своїх дітей?».
- «Що на Ваш погляд призвело до їх успішності чи навпаки».

- «Що було головним у вихованні Ваших дітей?».
- «Які у Вас були головні критерії успішності у вихованні Ваших дітей?».

Також окрім даних запитань, озвучувались загальні критерії успішності.

Це насамперед:

- постійне місце роботи;
- постійний заробіток;
- стабільні, міцні та довготривалі відносини із протилежною статтю;
- забезпечення всім необхідним для нормального життя (в матеріальному та духовному плані).

Також всім бажаючим батькам було запропоновано пройти тест-опитувальник «Стратегії сімейного виховання». Він складається із 10 запитань, відповівши на які, можна визначити стиль виховання у родині. Їх є 4, це [40] :

– *Авторитетний стиль* (в термінології інших авторів – «демократичний», «співпраця»). Усвідомлення своєї важливої ролі в становленні особистості дитини, а відтак, визнання за нею самою право на саморозвиток. Тверезе розуміння того, які саме вимоги необхідно диктувати, а які навпаки – обговорювати. Готовність в розумних межах переглядати свої позиції. Батьки заохочують особисту відповідальність та самостійність своїх дітей, відповідно до їх вікових можливостей. Підлітки включені в обговорення сімейних проблем, беруть участь у прийнятті рішень, вислуховують і обговорюють думку та поради своїх батьків. Батьки вимагають від дітей осмисленої поведінки і намагаються допомогти їм, чуйно ставлячись до їхніх запитів. При цьому батьки виявляють твердість, піклуються про справедливість та послідовне дотримання дисципліни, що формує правильну, відповідальну та соціальну поведінку у дитини.

– *Авторитарний стиль* (в термінології інших авторів – «автократичний», «диктат», «домінування»). Добре уявлення того, якою саме повинна вирости дитина, та докладати до цього максимум зусиль. При цьому, у своїх вимогах батьки ймовірно, дуже категоричні та непоступливі. Не дивно,

що дитині часом незатишно під таким контролем. Батьки з таким стилем виховання обмежують самостійність дитини, не вважають за потрібне якось обґрунтувати свої вимоги, супроводжуючи їх жорстким контролем, суворими заборонами, доганами та фізичними покараннями. У підлітковому віці авторитарність батьків породжує конфлікти і ворожість. Найбільш активні, сильні підлітки чинять опір і бунтують, стають надмірно агресивними і нерідко залишають батьківський дім, як тільки можуть собі це дозволити. Боязкі, невпевнені підлітки привчаються у всьому слухатися батьків, не здійснюючи спроб вирішувати що-небудь самостійно. При такому вихованні у дітей формується лише механізм зовнішнього контролю, заснований на почутті провини або страху перед покаранням, і як тільки загроза покарання ззовні зникає, поведінка підлітка може стати потенційно антигромадською. Авторитарні відносини виключають душевну близькість з дітьми, тому між ними і батьками рідко виникає почуття ворожості, що веде до підозрілості, постійної настороженості та навіть ворожості до оточуючих.

– *Ліберальний стиль* (в термінології інших авторів – «потурання», «поблажливість», «гіпер-опіка»). Батьки високо цінують свою дитину та пробачають її слабкості. Легко спілкуються з нею, довіряють їй, нічого не забороняють та ні в чому не обмежують свою дитину. Однак варто задуматися: чи по плечу чи дитині така свобода? Стаючи більш дорослими, такі підлітки конфліктують з тими, хто не потурає їм, а відтак, вони не здатні враховувати інтереси інших людей, встановлювати міцні емоційні зв'язки та не готові до обмежень і відповідальності. З іншого боку, сприймаючи недолік керівництва з боку батьків як прояв байдужості і емоційного відторгнення, діти відчувають страх і невпевненість. Нездатність сім'ї контролювати поведінку підлітка може призвести до залучення його в асоціальні групи, оскільки психологічні механізми, необхідні для самостійної, відповідальної поведінки в суспільстві, у нього не сформувалися.

– *Індиферентний стиль*. Проблеми виховання не є для таких батьків першорядними, оскільки в них чимало інших турбот. Свої проблеми при

такому стилі виховання, дитина в основному вирішує сама. Тому вона, має повне право розраховувати на більшу участь та підтримку з боку своїх батьків.

Таким чином, вибір методик для проведення дослідження був продиктований його метою.

2.2. Результати дослідження впливу різних типів комунікативної культури сім'ї на соціалізацію дитини

Для успішного вирішення діагностичних завдань, які стоять перед дослідником, потрібна правильна тактика проведення обстеження. А саме: результати дослідження будуть мати цінність тільки в тих випадках, коли у дослідника не виникне сумніву в тому, що з людиною вдалося налагодити доброзичливий контакт і вона захотіла взяти добровільну участь в експерименті, тобто була достатньо зацікавленою. Слід звернути увагу на загальний фон настрою людини, а також безпосередньо, на створення особливих довірливих відносин між нею та дослідником.

Після збору та обробки 60 історій, було виявлено 348 вимірів практик батьківсько-дитячих відносин в таблиці 2.1.

Табл. 2.1.

Список практик, які використовувалися батьками в батьківсько-дитячих відносинах

№	Практики, які використовували батьки у вихованні	Позитив. Негатив.	Загальна кількість	Співвідношення у %
1	Індивідуальний – стандартний	2-4	6	1,7

2	Відповідальний – безвідповідальний	10-6	13	3,7
3	Самостійність – несамостійність	14-1	15	4,3
4	Гордість – розчарування	17-8	25	7,1
5	Свобода - контроль, придушення	10-5	15	4,3
6	Підтримка – байдужість	18-0	18	5,1
7	Працьовитість – лінь	24-3	27	7,7
8	Наставництво – учнівство	20-0	20	5,7
9	Прийняття – відкидання	10-6	15	4,3
10	Сепарація – залежність	15-1	16	4,5
11	Довіра – недовіра	12-0	12	3,4
12	Тісний емоційний контакт-відчуження	16-2	18	5,1
13	Співпраця - не співпраця	29-6	34	9,7
14	Повага – неповага	10-0	10	2,9
15	Ранній – пізній	13-0	13	3,7
16	Любов - нелюбов	10-0	10	2,9
17	Досвід-недосвідченість	7-3	10	2,9
18	Мало ролей - багато ролей	7-2	9	2,5
19	Миролюбність – агресія	9-0	9	2,5
20	Достаток - скромність, бідність	4-3	7	2,0
21	Об'єкт - суб'єкт	5-1	6	1,7
22	Доброта – злість	7-0	7	2,0
	<i>Разом</i>		348	100

Джерело: складено автором.

Також були використані і інші виміри, такі як:

- Віра - придушення, байдужість.
- Порівняння - не порівняння.
- Дружба - ворожнеча.
- Егоїзм - розуміння.
- Спадкоємність - не спадкоємність.
- Суворість - м'якість.
- Авторитет - не авторитет.
- Важливо - неважливо
- Порядок - безлад.
- Щирість - нещирість.
- Успішність - неуспішність.
- Схвалення - несхвалення.

- Справедливість - несправедливість .
- Заохочення - байдужість.

(Див. повністю додаток А).

Відтак, спочатку ми у всіх 60 історій виділили всі критерії, які використовували батьки у вихованні своїх дітей (як позитивні, так і негативні). Потім ми розподілили дані історії по конкретним стратегіям виховання (позитивні – негативні), виділили спільні риси в даних стратегіях (з числом їх використання), а також те, як вони вплинули на виховання та подальший розвиток дітей (таблиці 2.2. – 2.14).

Розглянемо даний розподіл дещо детальніше.

Так, при дослідженні всіх 60 історій, нами були виявлені деякі особливості, які в свою чергу, дали нам можливість, виокремити наступні групи практик батьківсько-дитячих відносин:

- практики, які привели до успішності;
- практики, які привели до неуспішності;
- практики, при яких один із батьків взагалі відсторонився від виховання своїх дітей.

Звідси, в групі, де практики батьківсько-дитячих відносин, які привели до успішності, 37 історій. З них:

- 15 історій, де батьки віддали перевагу вихованню в дітях працьовитості;
- 25 історій, де батьки віддали перевагу вихованню в дітях самостійність. Зокрема вони підтримували це в дітях;
- 7 історій - батьки виховували в своїх дітях особистість.

Отже, як бачимо, ці 37 історій мають між собою спільний момент: практики, які використовували батьки, привели їх дітей до успішності.

Однак, 12 із 60 історій показали неуспішність дітей. З них:

- 7 історій, де батьки в своєму вихованні дітей, використовували придушення свободи та гіпер-опіку, що в свою чергу, привело до відсутності самостійності в них;

– 5 історій, де батьки однаково виховували своїх дітей, але при цьому отримали різний результат. Це означає, що вони не використовували індивідуальний підхід у вихованні;

– 1 історія де один із батьків взагалі відсторонився від виховання своїх дітей, перекинувши це повністю на свого партнера.

Таким чином, розглянемо історії, де є позитивний результат (таблиця 2.2).

Табл. 2.2.

Опис батьківсько-дитячих практик, де 14 історій із ознаками виховання особистості

№	Використовувані критерії	Кількість разів використання	Співвідношення у %
1	Гордість - розчарування	3	7
2	Любов – нелюбов	3	7
3	Об'єкт - суб'єкт	5	11
4	Самостійність – несамотійність	3	7
5	Наставництво – учнівство	2	5
6	Повага – неповага	3	7
7	Тісн. емоцій. контакт – відчуження	2	5
8	Ранній – пізній	2	5
9	Віра – недовіра	2	5
10	Миролюбність – агресія	3	7
11	Співпраця - не співпраця	2	5
12	Свобода – контроль	2	5
13	Довіра – недовіра	2	5
14	Сепарація – залежність	3	7
15	Працьовитість – лінь	1	2
16	Авторитет - не авторитет	1	2
17	Прийняття – відкидання	1	2
18	Заохочення – байдужість	1	2
19	Право - безправ'я	1	2
20	Досвід - недосвідченість	1	2
21	Індивідуально – стандартно	1	2
22	Підтримка – байдужість	1	2
	Разом	44	100

Джерело: складено автором.

Отже, як бачимо деякі критерії (характеристики та контексти) батьківсько-дитячих практик, можна згрупувати та об'єднати (таблиця 2.3) :

Табл. 2.3.

**Критерії батьківсько-дитячих практик в родинях, де виховували
особистість**

<i>Критерії</i>	<i>Загальне поняття</i>
Наставництво – учнівство Працьовитість - лінь Авторитет – не авторитет Досвід - недосвідченість Підтримка - байдужість Співпраця - не співпраця Заохочення - байдужість	Взаємодія – не взаємодія
Свобода - контроль Довіра-недовіра Право-безправ'я Прийняття - відкидання Повага-неповага Самостійність - несамостійність Сепарація - залежність	Сепарація - залежність
Миролюбність – агресія Любов - нелюбов Тісний емоційний контакт - відчуження Заохочення - байдужість	Тісний емоційний контакт – відчуження

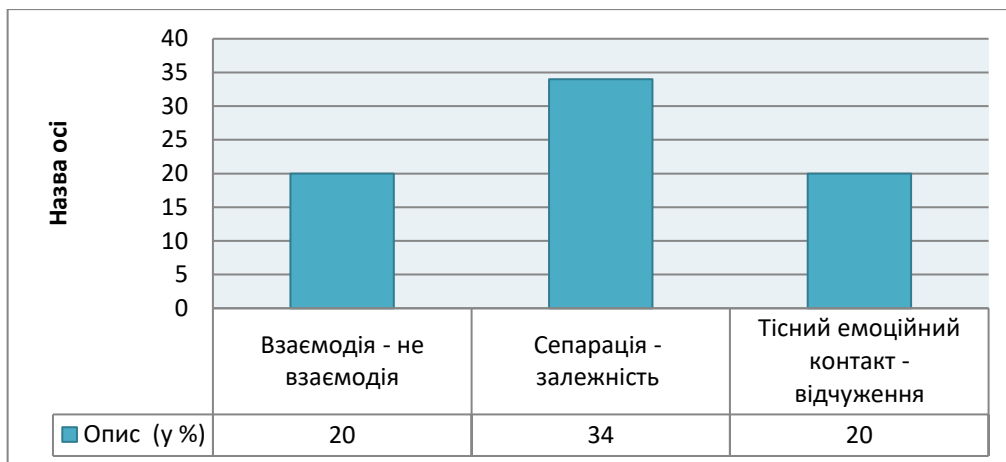
Джерело: складено автором.

Отже, можна зробити висновок, що батьки, які виховували особистість, найчастіше за все використовували наступні характеристики батьківсько-дитячих практик:

- взаємодія - невзаємодія – 9 позицій, тобто 20 %;
- сепарація - залежність – 15 позицій, тобто 34 %;

– тісний емоційний контакт – відчуження – 9 позицій, тобто 20 %.

Результати наведені на рисунку 2.1.

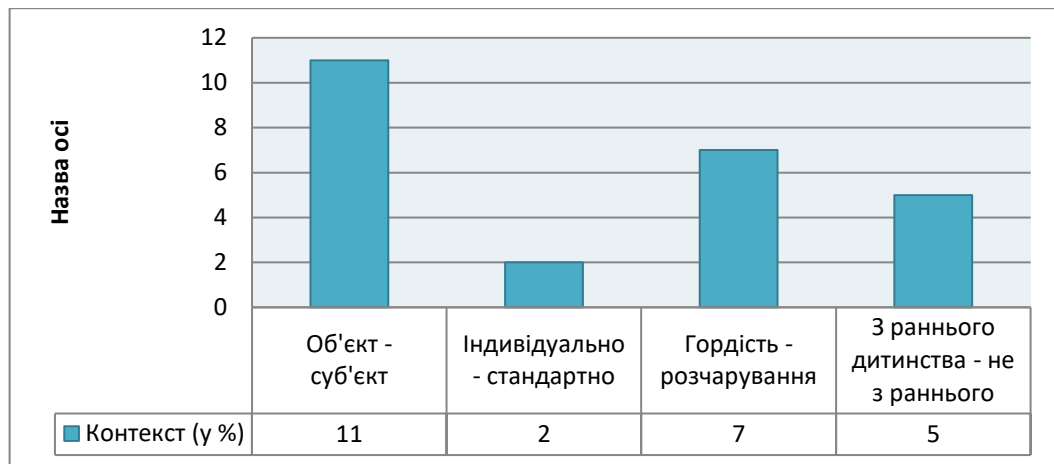
Рис. 2.1. . Характеристики, які використовувались в описанні батьківсько-дитячих практик, при вихованні особистості

Джерело: складено автором.

Також батьки розглядали особистість дитини в наступному контексті:

- об'єкт - суб'єкт – 5 позицій, тобто 11 %;
- індивідуально - стандартно – 1 позиція, тобто 2 %;
- гордість - розчарування – 3 позиції, тобто 7 %;
- з раннього дитинства - не з дитинства – 2 позиції, тобто 5 %.

Результати наведені на рисунку 2.2.

Рис. 2.2. Контекст, який використовувався в описанні батьківсько-дитячих практик, при вихованні особистості

Джерело: складено автором.

В 15 історіях батьки показали, що вони вважають працьовитість найголовнішою якістю в людині. Відтак, вони застосовували такі практики як: працьовитість, співпраця, наставництво тощо (їх всіх, можна бачити в таблиці 2.4).

Табл. 2.4.

Опис батьківсько-дитячих практик в родинях, де праця – головний критерій у вихованні (15 історій)

№	Використовувані критерії	Кількість разів використання	Співвідношення у %
1	Працьовитість – лінь	12	15
2	Співпраця – не співпраця	11	14
3	Наставництво – учнівство	7	9
4	Тісний емоційний контакт – відчуження	6	8
5	Ранній – пізній	5	6
6	Гордість – розчарування	5	6
7	Порівняння – не порівняння	5	6
8	Багато ролей - мало ролей	4	5
9	Досвід – недосвідченність	4	5
10	Повага – неповага	3	4
11	Дружба – ворожнеча	3	4
12	Подяка – невдячність	3	4
13	Підтримка – байдужість	3	4

14	Самостійність – несамотійність	1	1
15	Довіра – недовіра	1	1
16	Доброта – злість	1	1
17	Заохочення – байдужість	1	1
18	Суворість - м'якість	1	1
19	Взаєморозуміння – нерозуміння	1	1
20	Індивідуально – стандартно	1	1
	Разом	78	100

Джерело: складено автором

Батьки застосовували практику, яка в порівнянні з іншими групами історій, не застосовувалася. Ця група батьків порівнювала себе в дитинстві з іншими дітьми, своє дитинство з дитинством своїх дітей, своїх дітей з іншими дітьми тощо. Практики, які застосовувалися в цих 15 історіях привели до успішної сепарації та успішності їх дітей.

Отже, як бачимо, деякі критерії (характеристики та контексти) батьківсько-дитячих практик, в яких батьки вважали працюючі, головною якістю людини для досягнення нею успіху в житті, можна згрупувати та об'єднати (таблиця 2.5):

Табл. 2.5.

Групування критеріїв батьківсько-дитячих відносин в родині, де праця – головний критерій у вихованні

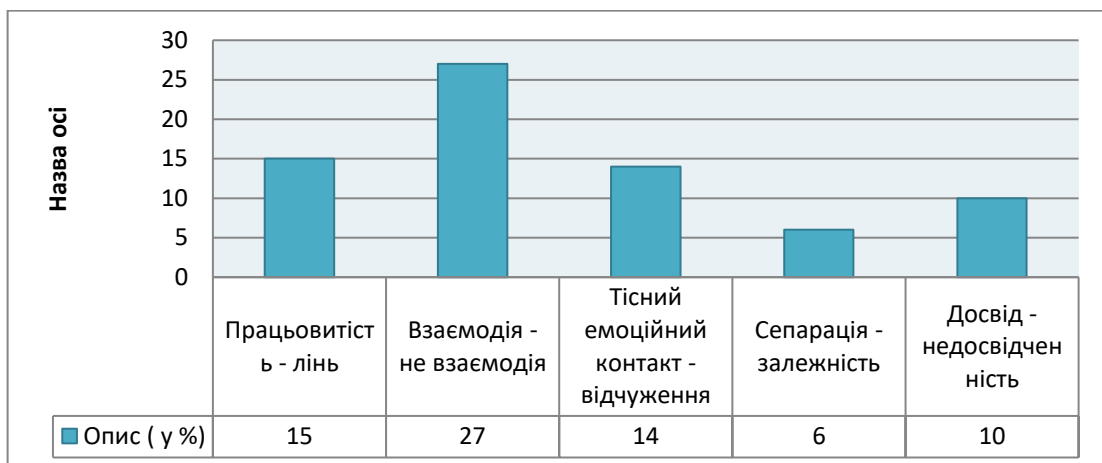
<i>Критерії</i>	<i>Загальне поняття</i>
Співпраця – не співпраця Наставництво - учнівство Підтримка – байдужість	Взаємодія – не взаємодія
Тісний емоційний контакт - відчуження Взаєморозуміння - нерозуміння Дружба - ворожнеча Доброта – злість	Тісний емоційний контакт – відчуження
Повага - неповага Довіра - недовіра Самостійність – несамотійність	Сепарація – залежність
Багато ролей - мало ролей Досвід – недосвідченість	Досвід – недосвідченість

Джерело: складено автором.

Отже, можна зробити висновок, що батьки, які вважали, що *працьовитість* є головним критерієм у вихованні, а також запорукою майбутньої успішності їхніх дітей, використовували наступні характеристики батьківсько-дитячих практик:

- працьовитість - лінь – 12 позицій, тобто 15 %;
- взаємодія - не взаємодія – 21 позиція, тобто 27 %;
- тісний емоційний контакт - відчуження – 11 позицій, тобто 14 %;
- сепарація - залежність – 5 позицій, тобто 6 %;
- досвід - недосвідченість – 8 позицій, тобто 10 %.

Результати наведені на рисунку 2.3.

Рис. 2.3. Характеристики, які використовувались в описанні батьківсько-дитячих відносин, де пріоритетом була працьовитість

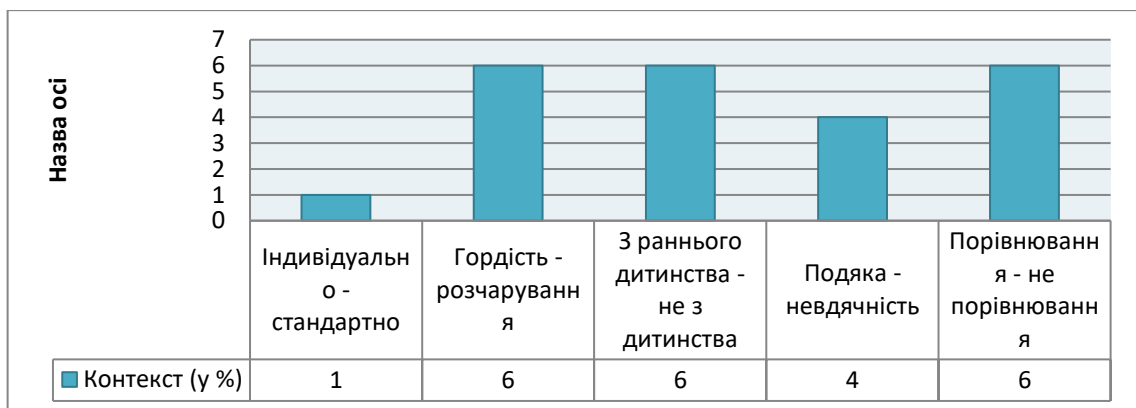
Джерело: складено автором.

Також батьки, розглядали працьовитість в наступному контексті:

- індивідуально - стандартно – 1 позиція, тобто 1 %;
- гордість - розчарування – 5 позицій, тобто 6 %;

- з раннього дитинства - не з дитинства – 5 позицій, тобто 6 %;
- вдячність - невдячність – 3 позиції, тобто 4 %;
- порівняння - не порівняння – 5 позицій, тобто 6 %.

Результати наведені на рисунку 2.4.

Рис. 2.4. Контекст, який використовувався в описанні батьківсько-дитячих відносин, де пріоритетом була працьовитість

Джерело: складено автором.

Батьків, які вважають важливим підтримувати самостійність з дитинства та розвивати її – найбільше з опитуваних

Відтак, із 60 історій, всього 25 віддали переваги вихованню самостійності з дитинства. Це 42 % з усіх історій. Батьки використовували практики підтримки. Тобто, співпрацю, довіру, тісний емоційний контакт тощо. Це можна побачити в таблиці 2.6. :

Табл. 2.6.

**Опис батьківсько-дитячих практик в родинях, де головний критерій
виховання – самостійність та підтримка**

№	<i>Використовуваний критерій</i>	<i>Кількість разів використання</i>	<i>Співвідношення у %</i>
1	Підтримка – байдужість	11	7
2	Сепарація – залежність	12	8
3	Співпраця - не співпраця	12	8
4	Довіра – недовіра	11	7
5	Самостійність - несамостійність	10	6
6	Працьовитість – лінь	10	6
7	Гордість – розчарування	9	6
8	Наставництво – учнівство	8	5
9	Тісний емоційний контакт - відчуження	8	5
10	Свобода – не свобода	8	5
11	Відповідальність - безвідповідальність	7	4
12	Ранній – пізній	6	4
13	Мироловність – агресія	6	4
14	Повага – неповага	7	4
15	Багато ролей - мало ролей	4	3
16	Доброта – злість	3	2
17	Достаток - бідність, скромність	3	2
18	Досвід – недосвідченість	2	1
19	Віра – байдужість	2	1
20	Справедливість - несправедливість	2	1
21	Любов – нелюбов	2	1
22	Прийняття – відкидання	2	1
23	Спадкостітність - не спадкостітність	2	1
24	Суворість - м'якість	2	1
25	Об'єкт-суб'єкт	1	1
26	Подяка – невдячність	1	1
27	Заохочення – байдужість	1	1
28	Терпіння - не терпіння	1	1
19	Успішність - не успішність	1	1
30	Порядок – безлад	1	1
31	Щирість – нещирість	1	1
32	Авторитет - не авторитет	1	1
33	Важливо – неважливо	1	1
	Разом	158	100

Джерело: складено автором.

Отже, як бачимо деякі критерії (характеристики та контексти) батьківсько-дитячих практик, в яких батьки віддали перевагу заохоченню самостійності з дитинства та підтримки своїх дітей для подальшої їх успішності, можна згрупувати та об'єднати (таблиця 2.7) :

Табл. 2.7.

Групування критеріїв батьківсько-дитячих відносин в родинях, де було заохочення самостійності з дитинства та підтримка

<i>Критерії</i>	<i>Загальне поняття</i>
Повага – неповага Довіра - недовіра Самостійність - несамостійність Свобода - несвобода Віра - недовіра Прийняття - відкидання Терпіння - нетерпіння Сепарація - залежність Справедливість - несправедливість	Сепарація – залежність
Підтримка - байдужість Співпраця - не співпраця Працьовитість - лінь Наставництво - учнівство Заохочення - байдужість Авторитет - неавторитет	Взаємодія - не взаємодія
Досвід - недосвідченість Багато ролей - мало ролей	Досвід – недосвідченість
Тісний емоційний контакт - відчуження Миролюбність - агресія Доброта-злість Суворість - м'якість Любов - нелюбов Щирість - нещирість	Тісний емоційний контакт - відчуження

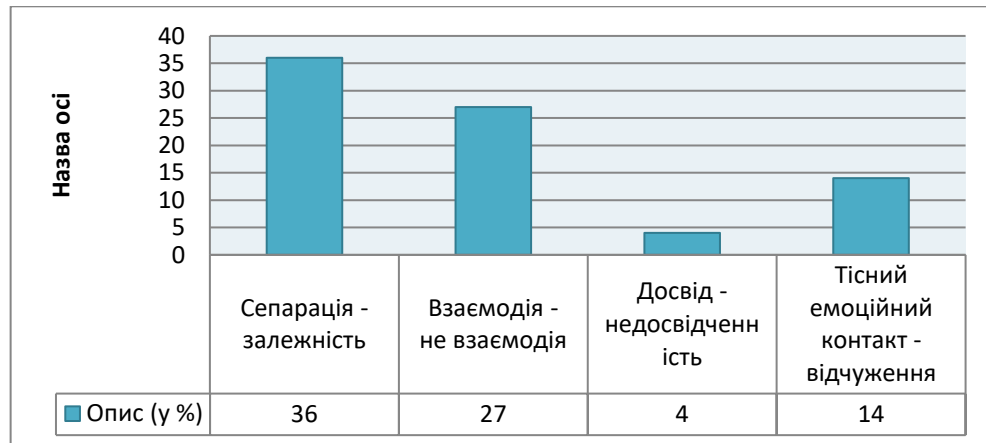
Джерело: складено автором.

Отже, можна зробити висновок, що батьки, які віддали перевагу заохоченню самостійності з дитинства та підтримки своїх дітей для подальшої їх успішності, використовували наступні характеристики батьківсько-дитячих практик:

- сепарація - залежність – 57 позицій, тобто 36 %;
- взаємодія - не взаємодія – 43 позиції, тобто 27 %;

- досвід - недосвідченість – 6 позицій, тобто 4 %;
- тісний емоційний контакт - відчуження – 22 позиції, тобто 14 %.

Результати наведені на рисунку 2.5.

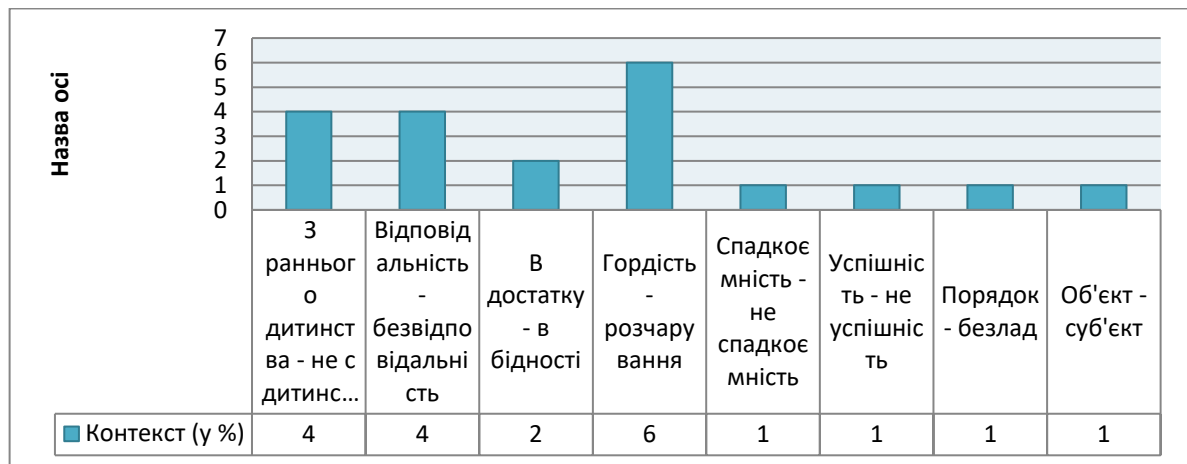
Рис. 2.5. Характеристики, які використовувались в описанні батьківсько-дитячих практик, де пріоритетом були самостійність та підтримка

Джерело: складено автором.

Також батьки, розглядали заохочення до самостійності та підтримку з дитинства, в наступному контексті:

- з раннього дитинства - не з дитинства – 6 позицій, тобто 4 %;
- відповідальність - безвідповідальність – 7 позицій, тобто 4 %;
- в достатку - в бідності – 3 позиції, тобто 2 %;
- гордість - розчарування – 9 позицій, тобто 6 %;
- спадкоємність - не спадкоємність – 2 позиції, тобто 1 %;
- успішність - не успішність – 1 позиція, тобто 1 %;
- порядок - безлад – 1 позиція, тобто 1 %;
- об'єкт - суб'єкт – 1 позиція, тобто 1 %

Результати наведені на рисунку 2.6.

Рис. 2.6. Контекст, які використовувалися в описанні батьківсько-дитячих практик, де пріоритетом були самостійність та підтримка

Джерело: складено автором.

Таким чином, із всіх вищенаведених нами критеріїв (а це в свою чергу, характеристики та контексти), можна виокремити найголовніші, які на нашу думку, і стали запорукою успішності дітей деяких опитаних нами батьків (а саме 47 історій, таблиця 2.8).

Табл. 2.8.

Практики дитячо-батьківських відносин, які використовували деякі опитані батьки, що в майбутньому привели до успішності їх дітей:

№	Практики використовувані у вихованні	Кількість разів	Співвідношення у %
1	Індивідуально – стандартно	2	1
2	Відповідальність – безвідповідальність	7	2
3	Самостійність – несамостійність	14	5
4	Гордість – розчарування	17	6
5	Свобода - контроль, придушення	10	3
6	Підтримка – байдужість	14	5
7	Працьовитість - лінь	23	8
8	Наставництво – учнівство	17	6

9	Прийняття - відкидання	5	2
10	Сепарація – залежність	15	5
11	Довіра – недовіра	14	5
12	Тісний емоційний контакт – відчуження	16	6
13	Співпраця - не співпраця	25	9
14	Повага – неповага	11	4
15	Ранній – пізній	11	4
16	Любов – нелюбов	8	3
17	Досвід – недосвідченість	7	2
18	Мало ролей - багато ролей	8	3
19	Миролюбність – агресія	9	3
20	Достаток - скромність, бідність	5	2
21	Об'єкт - суб'єкт	6	2
22	Добрий – злий	3	1
23	Віра - придушення, байдужість	4	1
24	Терпіння – нетерпіння	1	0,1
25	Дружба – ворожнеча	8	3
26	Право - безправ'я	2	1
27	Спадкостійкість - не спадкостійкість	2	1
28	Суворість - м'якість	2	1
29	Авторитет - не авторитет	2	1
30	Важливо – неважливо	1	0,1
31	Порядок – безлад	1	0,1
32	Щирість – нещирість	1	0,1
33	Успішність - неуспішність	1	0,1
34	Подяка – невдячність	4	1
35	Справедливість – несправедливість	7	2
36	Заохочення – байдужість	6	2
	Разом:	289	100

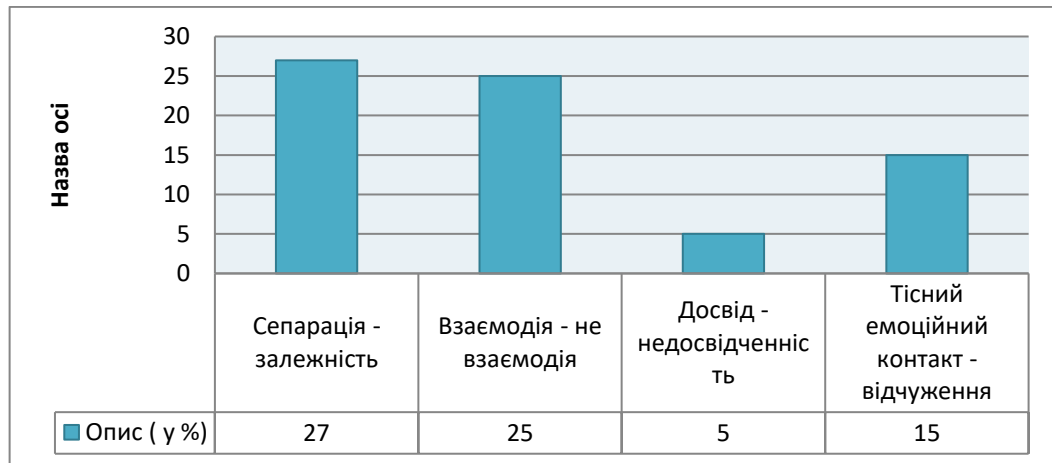
Джерело: складено автором.

Отже, як бачимо, деякі батьки використовували в своєму вихованні спільні критерії (а це в свою чергу, характеристики та контексти) батьківсько-дитячих практик, які стали запорукою успішності дітей деяких опитаних нами батьків.

Почнемо із характеристик, які привели до успішності:

- сепарація - залежність – 77 позицій, тобто 27 %;
- взаємодія - не взаємодія – 73 позиції, тобто 25 %;
- досвід – недосвідченість – 14 позицій, тобто 5 %;
- тісний емоційний контакт - відчуження – 42 позиції, тобто 15 %.

Результати наведені на рисунку 2.7.

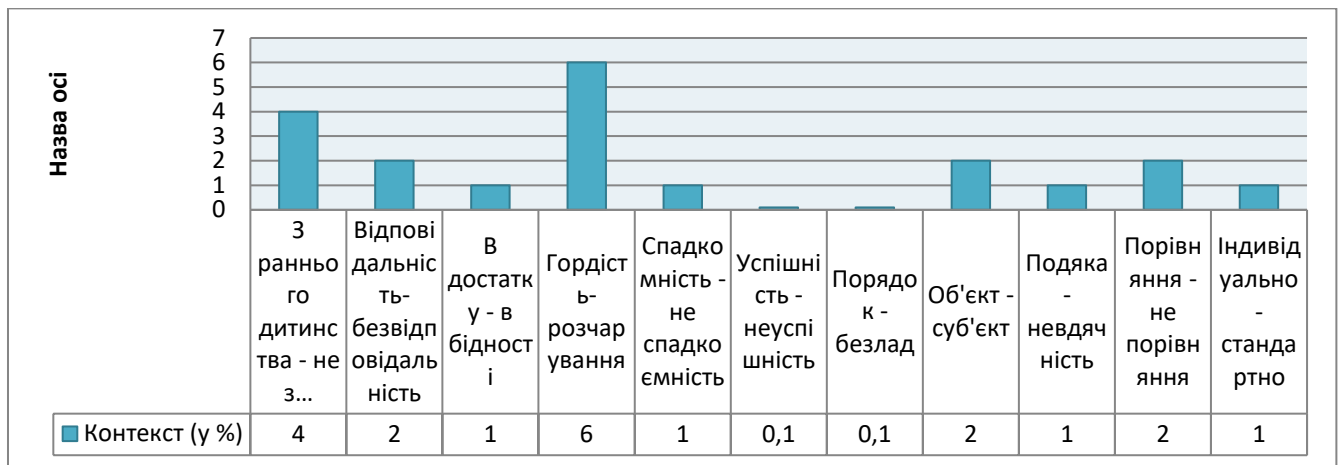
Рис. 2.7. Характеристики, які використовувались в описанні батьківсько-дитячих практик, що привели до успішності дітей

Джерело: складено автором.

Тепер розглянемо контексти, які привели до успішності:

- з раннього дитинства - не з дитинства – 13 позицій, тобто 4 %;
- відповідальність - безвідповідальність – 7 позицій, тобто 2 %;
- в достатку - в бідності – 3 позиції, тобто 1 %;
- гордість - розчарування – 17 позицій, тобто 6 %;
- спадкоємність - не спадкоємність – 2 позиції, тобто 1 %;
- успішність - неуспішність – 1 позиція, тобто 0,1 %;
- порядок - безлад – 1 позиція, тобто 0,1 %;
- об'єкт - суб'єкт – 6 позицій, тобто 2 %;
- подяка - невдячність – 3 позиції, тобто 1 %;
- порівняння - не порівняння – 5 позицій, тобто 2 %;
- індивідуально - стандартно – 2 позиції, тобто 1 %.

Результати наведені на рисунку 2.8.

Рис. 2.8. Контекст, який використовувався в описанні батьківсько-дитячих практик, що привів до успішності дітей

Джерело: складено автором.

Таким чином, можемо зробити висновок, що користуючись практиками: сепарація - залежність (27%), взаємодія - не взаємодія (25%) та тісний емоційний контакт (15%), а також використовуючи контексти – з раннього дитинства - не з дитинства (4%) та відповідальність (2%) – батьки відчували гордість за успішних дітей.

Батьки ж, які використовували в своєму вихованні дітей контроль, гіперопіку та придушення «свободи», позбавили своїх дітей самостійності та успішності (історій).

Практики з негативними показниками, такі як: сепарація - залежність (14%), взаємодія - не взаємодія (32%) привели до неуспішності дітей. Повну картину практик можна бачити в таблиці 2.9 :

Критерії батьківсько-дитячих практик, де відсутня самостійність

(7 історій)

№	Критерії, які використовувалися у вихованні	Кількість разів	Співвідношення у %
1	Гордість - розчарування (6)	6	16
2	Співпраця - не співпраця (5)	5	14
3	Прийняття (2) - відкидання (3)	5	14
4	Свобода - придушення, контроль (3)	3	8
5	Працьовитість - лінь (3)	3	8
6	Досвід - недосвідченість (3)	3	8
7	Егоїзм (2) – розуміння	2	5
8	Достаток (1) - скромно, бідність (1)	2	5
9	Відповідальність - безвідповідальність (2)	2	5
10	Підтримка - байдужість (1)	1	3
11	Любов (1) – нелюбов	1	3
12	Сепарація - залежність (1)	1	3
13	Подяка - невдячність (1)	1	3
14	Самостійність - не самостійність (1)	1	3
15	Тісний емоційний контакт - відчуження (1)	1	3
	Разом:	37	100

Джерело: складено автором.

Отже, як бачимо деякі критерії (характеристики та контексти) батьківсько-дитячих практик, в яких батьки використовували контроль, гіперопіку та придушення «свободи» (що в свою чергу, позбавило їх дітей самостійності), можна згрупувати та об'єднати (таблиця 2.10):

Табл. 2.10.

**Групування критеріїв батьківсько-дитячих відносин в родинях, де
була відсутня самотійність**

<i>Критерії</i>	<i>Загальне поняття</i>
Сепарація - залежність (1) Свобода - придушення, контроль (1) Самотійність - несамотійність (1) Відповідальність - безвідповідальність (2)	Сепарація – залежність
Співпраця - не співпраця (5) Підтримка - байдужість (1) Працьовитість - лінь (3) Досвід - недосвідченість (3)	Взаємодія - не взаємодія
Тісний емоційний контакт - відчуження (1) Любов (1) - не любов	Тісний емоційний контакт – відчуження

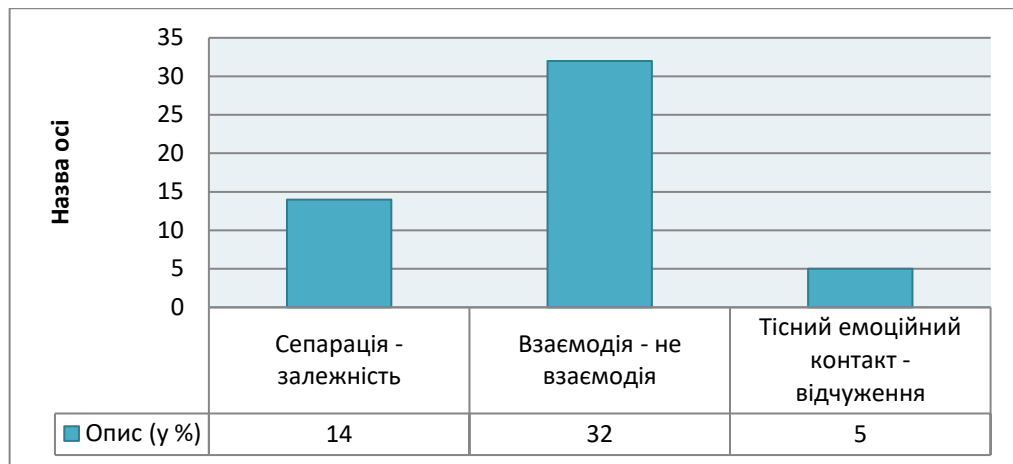
Джерело: складено автором.

Отже, можна зробити висновок, що батьки, які використовували контроль, гіпер-опіку та придушення «свободи» (що привело до відсутності самотійності), застосовували наступні характеристики:

- сепарація - залежність – 5 позицій, тобто 14 %;
- взаємодія - не взаємодія – 12 позицій, тобто 32 %;
- тісний емоційний контакт - відчуження – 2 позиції, тобто 5 %.

Результати наведені на рисунку 2.9.

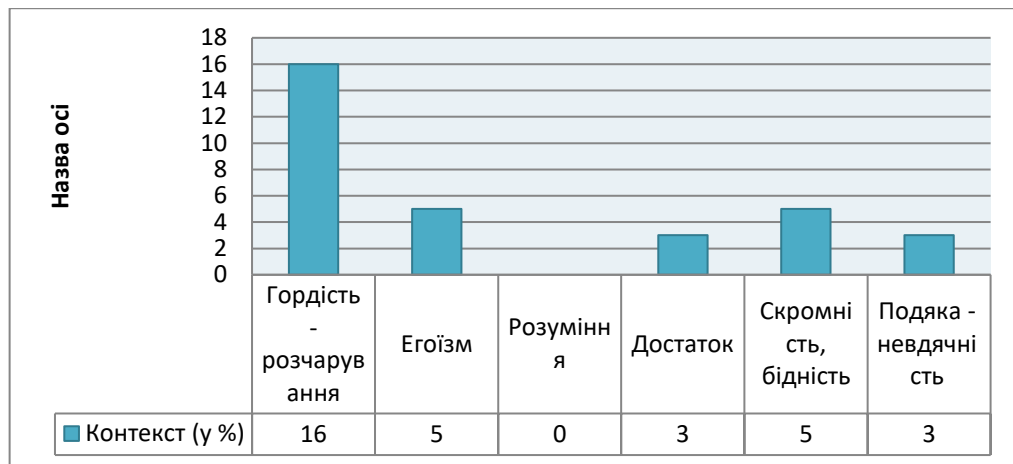
Рис. 2.9. Характеристики, які використовувались в описанні батьківсько-дитячих практик, що привели до відсутності самостійності

Джерело: складено автором.

Також батьки, розглядали контроль, гіпер-опіку та придушення «свободи», через наступні контексти:

- гордість - розчарування – 6 позицій, тобто 16 %;
- прийняття – 2 позиції, тобто 5 %;
- відкидання – 3 позиції, тобто 8 %;
- егоїзм – 2 позиції, тобто 5 %;
- розуміння – немає, тобто 0 %;
- достаток – 1 позиція, тобто 3 %;
- скромність, бідність – 2 позиції, тобто 5 %;
- подяка - невдячність – 1 позиція, тобто 3 %.

Результати наведені на рисунку 2.10.

Рис. 2.10. Контекст, який використовувався в описанні батьківсько-дитячих практик, що привів до відсутності самостійності

Джерело: складено автором.

У 5 історіях батьки розповіли, що виховували своїх дітей однаково. Боячись образити проявляли в будь-якій ситуації однакове ставлення на різну поведінку своїх дітей. Тобто не застосовували індивідуальний підхід у вихованні, що в свою чергу, і стало причиною неуспішності їх дітей. Відтак, в таблиці 2.11., можна бачити практики, якими користувалися такі батьки.

Табл. 2.11.

Критерії батьківсько-дитячих практик, де відсутній індивідуальний підхід у вихованні

№	Критерії	Кількість разів	Співвідношення у %
1	Індивідуально - стандартно (5)	5	19
2	Наставництво (3) - учнівство	3	11
3	Відповідальність (3) - безвідповідальність (3)	3	11
4	Співпраця (3) - не співпраця (3)	3	11
5	Прийняття (3) - відкидання (1)	4	15
6	Доброта (3) - злість	3	11
7	Підтримка (2) - розчарування (2)	2	7
8	Гордість - розчарування (2)	2	7
9	Працьовитість (1) - лінь (1)	1	4
10	Любов (1) - нелюбов	1	4
11	Багато ролей (1) - мало ролей	1	4
	Разом:	27	100

Джерело: складено автором.

Отже, як бачимо деякі критерії (характеристики та контексти) батьківсько-дитячих відносин, в яких батьки не використовували в своєму вихованні дітей, індивідуальний підхід, можна згрупувати та об'єднати (таблиця 2.12):

Табл. 2.12.

Групування критеріїв батьківсько-дитячих практик в родинях, де не використовувався індивідуальний підхід у вихованні

<i>Критерії</i>	<i>Загальне поняття</i>
Наставництво (3) - учнівство Співпраця (3) - не співпраця (3) Підтримка (2) - байдужість (2)	Взаємодія (8) - не взаємодія (5)
Багато ролей (1) - мало ролей Працьовитість (1) - лінь (1)	Досвід (2) - недосвідченність (1)
Доброта (3) – злість Любов (1) - не любов	Емоційний контакт з боку одного з батьків (4)
Відповідальність (3) - безвідповідальність (3)	Сепарація (3) - залежність (3)

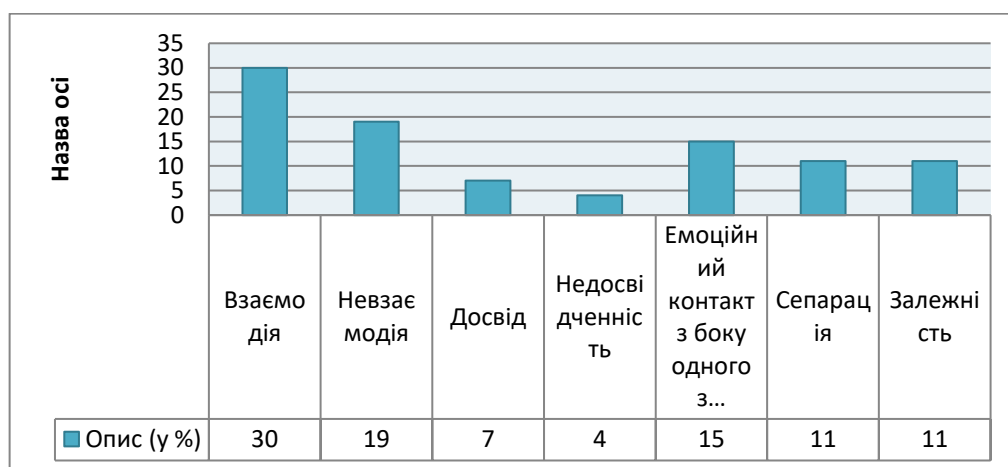
Джерело: складено автором.

Отже, можна зробити висновок, що батьки, які не використовували в своєму вихованні дітей, індивідуальний підхід, застосовували наступні характеристики:

- взаємодія – 8 позицій, тобто 30 %;
- не взаємодія – 5 позицій, тобто 19 %;
- індивідуально - стандартно – 5 позицій, тобто 19 %;
- досвід – 2 позиції, тобто 7 %;
- недосвідченність – 1 позиція, тобто 4 %;
- емоційний контакт з боку одного з батьків – 4 позиції, тобто 15 %;
- сепарація – 3 позиції, тобто 11 %;

- залежність – 3 позиції, тобто 11 %.

Результати наведені на рисунку 2.11.

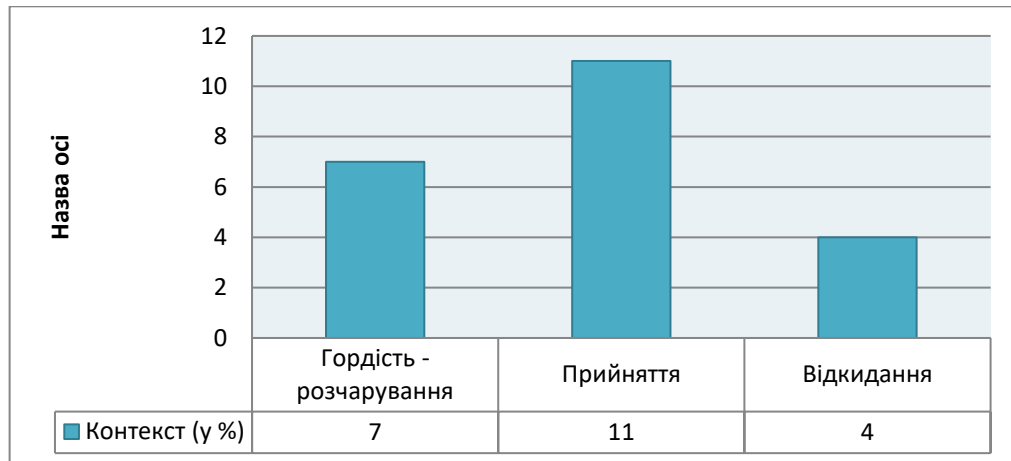
Рис. 2.11. Характеристики, які використовувались в описанні батьківсько-дитячих практик, де не застосовувався індивідуальний підхід до виховання

Джерело: складено автором.

Також не застосування індивідуального підходу у вихованні батьками своїх дітей, розглядалося з позиції наступних контекстів:

- гордість - розчарування – 2 позиції, тобто 7 %;
- прийняття – 3 позиції, тобто 11 %;
- відкидання – 1 позиція, тобто 4 %.

Результати наведені на рисунку 2.12.

Рис. 2.12. Контекст, який використовувався в описанні батьківсько-дитячих практик, де не застосовувався індивідуальний підхід до виховання

Джерело: складено автором.

Однак, варто зазначити, що серед опитаних нами батьків, був один батько, який взагалі відсторонився від виховання своїх дітей, переклавши все це на свого партнера (таблиця 2.13).

Табл. 2.13.

Критерії батьківсько-дитячих практик у батька, який взагалі відсторонився від виховання власних дітей

№	Критерії	Кількість разів	Співвідношення у %
1	Прийняття - відкидання (1)	1	25
2	Відповідальність - безвідповідальність (1)	1	25
3	Тісний емоційний контакт - відчуження (1)	1	25
4	Егоїзм (1) - розуміння	1	25
	Разом:	4	100

Джерело: складено автором.

Такі батьківсько-дитячі відносини, розглядались з точки зору наступних характеристик та контекстів:

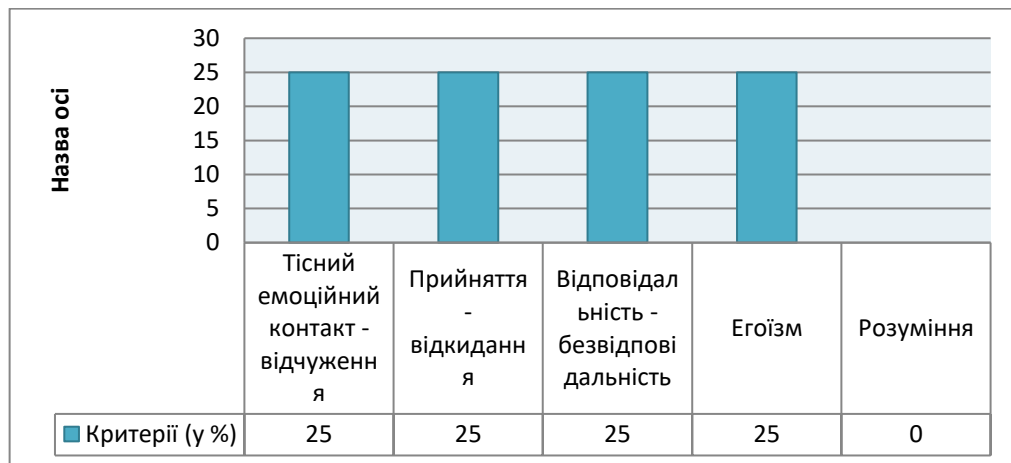
– *характеристики:*

- тісний емоційний контакт - відчуження – 1 позиція, тобто 25 %.

– *контексти:*

- прийняття - відкидання – 1 позиція, тобто 25 %;
- відповідальність - безвідповідальність – 1 позиція, тобто 25 %;
- егоїзм – 1 позиція, тобто 25 %;
- розуміння – немає, тобто 0 %.

Результати наведені на рисунку 2.13.

Рис. 2.13. Критерії, які використовувались в описанні батьківсько-дитячих практик, де батько відсторонився від виховання

Джерело: складено автором.

Таким чином, 12 історій із 60, показали негативний результат у вихованні. Ці діти не показали своєчасну сепарацію.

Виходячи з цього, їх батьки застосували такі практики, як: не взаємодія не індивідуально - стандартно, контроль тощо (таблиця 2.14).

Табл. 2.14.

Критерії дитячо-батьківських практик, які використовували деякі опитані батьки, що в майбутньому призвели до неуспішності їх дітей

<i>№</i>	<i>Критерії</i>	<i>Кількість разів</i>	<i>Співвідношення у %</i>
1	Прийняття (5) - відкидання (5)	9	14
2	Гордість - розчарування (8)	8	13
3	Співпраця - не співпрацю (8)	8	13
4	Відповідальність (3) - безвідповідальність (5)	5	8
5	Індивідуально - стандартно (4)	4	6
6	Доброта (4) - злість	4	6
7	Працьовитість - лінь (4)	4	6
8	Підтримка (2) - байдужість (1)	3	5
9	Наставництво (3) - учнівство	3	5
10	Свобода - придушення, контроль (3)	3	5
11	Егоїзм (2) - розуміння	2	3
12	Достаток (1) - скромність, бідність (1)	2	3
13	Любов (2) - не любов	2	3
14	Досвід - недосвідченість (3)	3	5
15	Самостійність - несамостійність (1)	1	2
16	Подяка-невдячність (1)	1	2
17	Багато ролей - мало ролей (1)	1	2
18	Сепарація - залежність (1)	1	2
19	Тісний емоційний контакт - відчуження (1)	1	2
	Разом:	64	100

Джерело: складено автором.

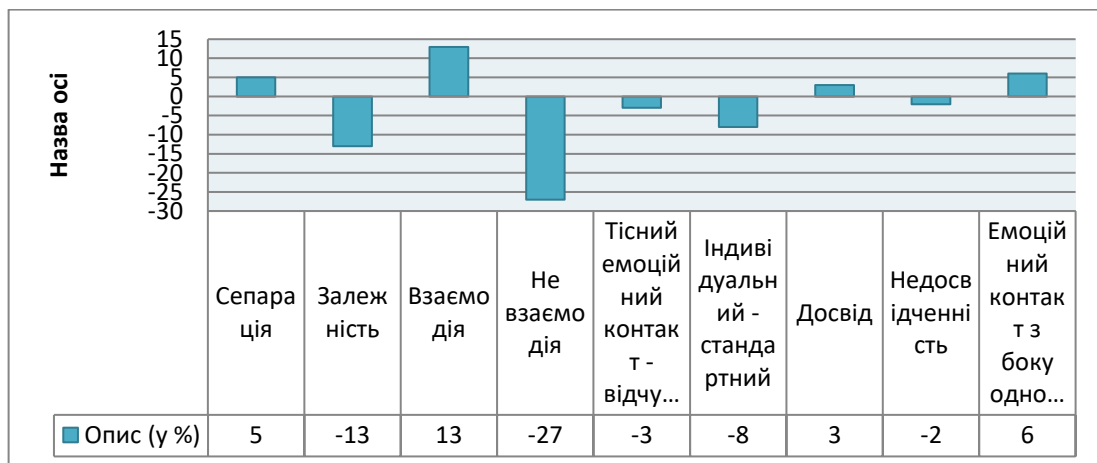
Отже, як бачимо, деякі батьки використовували в своєму вихованні спільні критерії (а це в свою чергу, характеристики та контексти) батьківсько-дитячих практик які стали причиною неуспішності їх дітей.

Почнемо із характеристик, які призвели до неуспішності:

- сепарація – 3 позиції, тобто 5 %;
- залежність – 8 позицій із знаком «-», тобто -13 %;

- взаємодія – 8 позицій, тобто 13 %;
- не взаємодія – 17 позицій із знаком «-», тобто -27 %;
- тісний емоційний контакт - відчуження – 2 позиції із знаком «-», тобто -3 %;
- індивідуально - стандартно – 5 позицій із знаком «-», тобто -8 %;
- досвід – 2 позиції, тобто 3 %;
- недосвідченність – 1 позиція із знаком «-», тобто -2 %;
- емоційний контакт з боку одного з батьків – 4 позиції, тобто 6 %.

Результати наведені на рисунку 2.14.

Рис. 2.14. Характеристики, які використовувались в описанні батьківсько-дитячих практик, що привели до неспішності дітей

Джерело: складено автором.

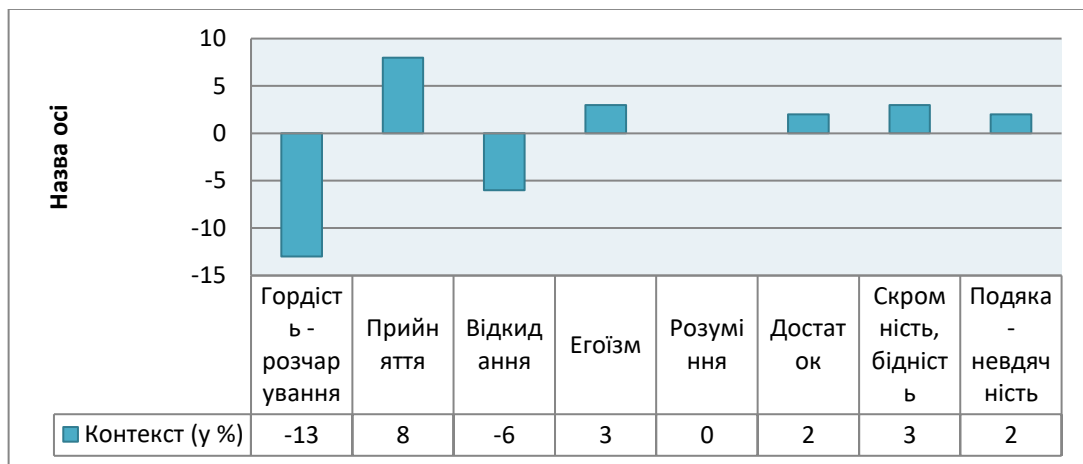
Тепер розглянемо контексти, які стали причиною неспішності дітей деяких батьків. Такими контекстами є:

- гордість - розчарування – 8 позицій із знаком «-», тобто -13 %;
- прийняття – 5 позицій, тобто 8 %;
- відкидання – 4 позиції із знаком «-», тобто -6 %;

- егоїзм – 2 позиції, тобто 3 %;
- розуміння – немає, тобто 0 %;
- достаток – 1 позиція, тобто 2 %;
- скромність, бідність – 2 позиції, тобто 3 %;
- подяка - невдячність – 1 позиція, тобто 2 %.

Результати наведені на рисунку 2.15.

Рис. 2.15. Контекст, який використовувався в описанні батьківсько-дитячих практик, що привели до неуспішності дітей

Джерело: складено автором.

Таким чином, ми бачимо, що не всі підходи, які застосовуються у вихованні дітей є правильними. Кожен підхід в батьківсько-дитячих відносин, так чи інакше, впливає на майбутнє дітей. Внаслідок чого, вони стають успішними або ж навпаки – неуспішними. Що нам до речі, яскраво і підтверджує нарративний метод нашого дослідження.

Окрім цього, зручність нарративного методу полягає в тому, що кожна історія є індивідуальною, а це означає, що вивчаючи її, можна скласти

індивідуальний образ про кожних конкретних батьків, а також про їх виховання дітей та уклад сім'ї.

Також всім бажаючим батькам було запропоновано пройти тест-опитувальник «Стратегії сімейного виховання». Відтак, в даній діагностиці взяло участь 20 батьків. Провівши її, нами було отримали наступні результати (таблиця 2.15):

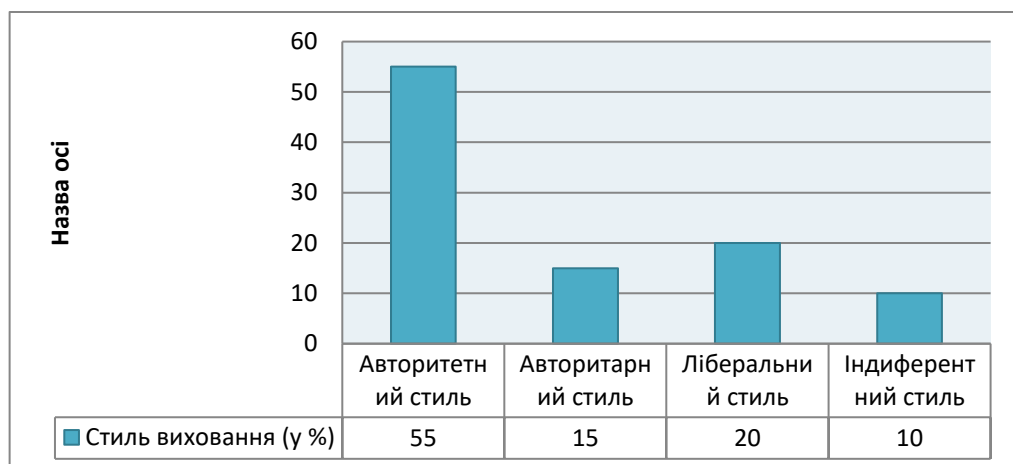
Табл. 2.15.

Процентне співвідношення стратегії (стилю) сімейного виховання

Стратегія (стиль) сімейного виховання	<i>Авторитетний стиль</i>	<i>Авторитарний стиль</i>	<i>Ліберальний стиль</i>	<i>Індиферентний стиль</i>
Батьки (20 осіб)	55% (12 осіб)	15% (3 осіб)	20% (4 особи)	10% (1 особа)

Джерело: складено автором.

Отже, результати дослідження стратегії (стилю) сімейного виховання у батьків, які приймали участь в нашій запропонованій методиці, є наступними (рисунок 2.16):

Рис. 2.16. Опитування 20 батьків, щодо стратегії (стилю) сімейного виховання

Джерело: складено автором.

Таким чином, ми бачимо, з результатів наших методів дослідження, наступне:

- 55% (12 батьків) користувалися практиками:
  - сепарація-залежність (11 разів) – ця практика виражалася як повага, довіра, свобода, терпіння;
  - взаємодія - не взаємодія (11 разів) – ця практика виражалася як підтримка, співпраця, працьовитість, наставництво;
  - тісний емоційний контакт (9 разів) – ця практика виражалася як миролюбність, доброта, любов, щирість.
- ✓ і контекстами:
  - з раннього дитинства - не з дитинства – 11 разів;
  - відповідальність - не відповідальність – 7 разів;
  - гордість – розчарування – 11 разів

Окрім цього, ці батьки використовували в своїй сім'ї авторитетний стиль виховання, тобто вони заохочували особисту відповідальність та самостійність своїх дітей, відповідно до їх вікових можливостей. Також водночас вимагали від своїх дітей осмисленої поведінки і намагалися допомогти їм, поважаючи та розуміючи їх бажання. При цьому, батьки виявляли твердість, піклуючись про справедливість та послідовне дотримання дисципліни, що сформувало правильну, відповідальну та соціальну поведінку в їхніх дітей.

– 15% (3 батьків) використовували практики з негативними показниками:

- сепарація - залежність – 3 рази (тобто, залежність та контроль);
- взаємодія - не взаємодія – 3 рази (тобто, не співпраця);
- тісний емоційний контакт - відчуження – 2 рази (відчуження).

Окрім цього, ці батьки використовували в своїй сім'ї авторитарний стиль виховання, тобто вони чітко знали, якою саме повинна вирости їхня дитина, та докладали до цього максимум зусиль. При цьому, батьки були дуже категоричні та непоступливі, диктуючи, що саме повинна робити дитина в тій чи іншій ситуації та як будувати своє життя, тобто нав'язували їй свою думку.

- 20% (4 батьків) користувалися такими негативними практиками:
  - сепарація - залежність – 4 рази (тобто, безвідповідальність та несамостійність);
  - взаємодія - не взаємодія – 4 рази (тобто, не співпраця та байдужість)
  - тісний емоції контакт - відчуження – 3 рази (мається на увазі, відчуження).
- ✓ контекст:
  - Егоїзм – 4 рази.

Окрім цього, ці батьки використовували в своїй сім'ї ліберальний стиль виховання, тобто вони прагнули задовольнити всі потреби, та потурали всім забаганкам своєї дитини. При цьому сприймали її як маленьку і беззахисну, переживали за неї та намагалися відгородити свою дитину від життєвих труднощів та неприємностей (які до речі, сприяють самостійності). Такий стиль виховання виховав дітей егоїстами та безвідповідальними.

- 10% (1 батько), користувався такими негативними практиками:
  - прийняття - відкидання – 2 рази (мається на увазі, відкидання);
  - відповідальність - безвідповідальність – 2 рази (мається на увазі, безвідповідальність);
  - тісний емоційний контакт - відчуження – 2 рази (мається на увазі, відчуження)
- ✓ контекст:
  - Егоїзм

Окрім цього, батько використовував в своїй сім'ї індиферентний стиль виховання, тобто він взагалі не цікавився своїми дітьми та не займався їх

вихованням. Іншими словами, такі батьки покинули своїх дітей напризволяще та змусили їх самим виживати в житті. При цьому, вимагав у своїх вже дорослих дітей, уваги до себе.

Отже, комунікативна культура сім'ї може мати як позитивний, так і негативний вплив на соціалізацію дитини, залежно від способу спілкування, цінностей та ставлення батьків до дитини.

Якщо в сім'ї батьки активно спілкуються з дітьми, сприяють їхньому розвитку, формують соціальні навички: сприяють розвитку соціальних навичок дитини, таких як емпатія, толерантність та вміння спілкуватися з іншими людьми, формують позитивні цінності такі як повага до інших, толерантність та взаємоповага, то така культура сім'ї буде мати позитивний вплив на соціалізацію дитини.

Якщо батьки не надають достатньо уваги дитині або не спілкуються з нею, це може призвести до відчуття відсутності підтримки та розвитку комунікаційних навичок. Негативне спілкування батьків може призвести до формування агресивних або конфліктних способів поведінки у дитини.

Якщо в сім'ї панує неповага та конфлікти в спілкуванні, це може вплинути на формування негативних соціальних навичок у дитини. Така комунікативна культура сім'ї буде мати негативний вплив на соціалізацію дитини.

Для покращення комунікативної культури сім'ї можна використовувати наступні рекомендації:

1. Встановіть регулярний час для спілкування: Спробуйте відводити час на спільні розмови або активності кожен день, щоб підтримувати зв'язок між членами сім'ї.

2. Послухайте одне одного: Важливо давати можливість кожному члену сім'ї висловлювати свої думки та почуття, а також бути уважними до них.

3. Використовуйте позитивне підтримуюче спілкування: Спрямовуйте свої слова на підтримку та позитивне ставлення до інших членів сім'ї, уникайте критики та негативних висловлювань.

4. Розвивайте емпатію: Навчіться ставитися до почуттів та потреб інших членів сім'ї з розумінням та співчуттям.

5. Встановіть правила спілкування: Домовтеся про правила спілкування в сім'ї, такі як взаємна повага, вислуховування інших, вирішення конфліктів без агресії тощо.

6. Залучайте всіх членів сім'ї до спільних активностей: Спільні заходи та активності можуть зміцнити зв'язок між членами сім'ї та сприяти взаєморозумінню.

7. Навчайте дітей позитивному способу спілкування: Важливо прикладати зусилля до того, щоб навчити дітей конструктивно висловлювати свої думки та вирішувати конфлікти мирним шляхом.

Висновки до другого розділу

В онлайн-дослідженні батьківсько-дитячих відносин, прийняло участь 60 батьків. Вони ділились своїм досвідом виховання дітей у своїй сім'ї.

Провівши дослідження історій батьків, ми побачили, що не всі підходи, які застосовуються у вихованні дітей є правильними. Кожен підхід в батьківсько-дитячих відносин, так чи інакше, впливає на майбутнє дітей. Внаслідок чого, вони стають успішними або ж навпаки – неуспішними. Що нам до речі, яскраво і підтвердив нарративний метод нашого дослідження.

Окрім цього, зручність нарративного методу полягає в тому, що кожна історія є індивідуальною, а це означає, що вивчаючи її, можна скласти індивідуальний образ про самих опитуваних батьків, а також про їх виховання дітей та сімейний уклад життя, загалом.

Дослідження, показало, що комунікативна культура сім'ї має значний вплив на соціалізацію дитини. Результати дослідження підтвердили кілька ключових висновків:

1. Позитивне спілкування батьків сприяє позитивному розвитку дитини. Батьки, які використовують позитивні методи спілкування з дітьми, такі як похвала, підтримка та емпатія, сприяють психологічному благополуччю та соціальному розвитку дитини.

2. Взаємодія батьків має велике значення для формування соціальних навичок у дитини. Діти, які бачать конструктивну взаємодію між батьками, навчаються розв'язувати конфлікти мирним шляхом та розвивати емпатію.

3. Встановлення цінностей та норм у сім'ї впливає на формування ціннісних орієнтацій у дитини. Батьки, які встановлюють чесність, повагу та толерантність як важливі цінності, сприяють формуванню моральних принципів у своїх дітей.

4. Емоційна підтримка батьків важлива для стабільного емоційного фону дитини. Дослідження показало, що діти, які отримують позитивну емоційну підтримку в сім'ї, мають краще психологічне самопочуття та вищий рівень самооцінки.

Отже, результати цього дослідження підтверджують важливий вплив комунікативної культури сім'ї на соціалізацію дитини та її загальний розвиток. Це показує необхідність створення позитивного та підтримуючого сімейного середовища для забезпечення успішного соціального адаптування дитини.

ВИСНОВКИ

Згідно з дослідженням різні комунікативні культури сім'ї, стилі виховання та поводження з дитиною в сім'ї, впливають на соціалізацію дитини, на формування індивідуально-особистісних особливостей дитини та її поведінку, а також на самооцінку. До проявів негативної комунікативної культури можна віднести неадекватну батьківську установку, емоційну депривацію та симбіоз, а також авторитарний стиль виховання і все те, що руйнує відносини прихильності.

Внаслідок негативного впливу виникають порушення фізичного, психологічного, здоров'я дитини, що призводить до деформації її особистості. Ці наслідки призводять до появи відхилень у поведінці, що ускладнює соціальну адаптацію дитини.

Саме тому було важливо розглянути, як можуть складатися взаємини батьків та дітей, які існують дитячо-батьківські стосунки. І мова про негативний вплив на соціалізацію дитини має заходити щоразу, коли батьки намагаються «переробити» дитину – розвинути в ній властивості, не задані від природи, та ліквідувати ті, які їм суб'єктивно не подобаються.

Для того, щоб дослідити батьківсько-дитячі відносини, ми провели певне емпіричне дослідження, а саме – провели певне тестування-опитування та застосували наративний метод (тобто, опрацьовували життєві історії).

Провівши дослідження історій батьків, ми побачили, що не всі підходи, які застосовуються у вихованні дітей є правильними. Кожен підхід в батьківсько-дитячих відносин, так чи інакше, впливає на майбутнє дітей. Внаслідок чого, вони стають успішними або ж навпаки – неуспішними. Що нам до речі, яскраво і підтвердив наративний метод нашого дослідження.

По закінченню дослідження були отримані наступні результати:

1. Батьки з позитивною комунікативною культурою сприяли позитивному розвитку дитини, що виявилось у психологічному благополуччі та соціальному розвитку.

2. Взаємодія батьків мала значний вплив на формування соціальних навичок у дитини, особливо у вирішенні конфліктних ситуацій.

3. Встановлення цінностей та норм у сім'ї корелювало з формуванням ціннісних орієнтацій у дитини.

4. Емоційна підтримка батьків мала велике значення для емоційного самопочуття та самооцінки дитини.

Таким чином, комунікативна культура сім'ї має величезний вплив на розвиток дитини, становлення її як особистості, а також на її психічне здоров'я. Ці відносини відрізняються високою значимістю, як батьків, так і самої дитини. І можна стверджувати, що соціалізація дитини багато в чому визначається її емоційним контактом та особливостями співпраці з батьками. Профілактика дитячо-батьківських відносин сприяє їх гармонізації, і як наслідок, забезпечення емоційного благополуччя дитини, а також вільному та ефективному розвитку її здібностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрейко А. В. Батьківство як психологічний феномен. *Наукові записки Інституту психології імені Г. С. Костюка АПН України*. Київ : Міленіум, 2006. Вип. 29. С. 57–63.
2. Бартків О. С. Усвідомлене батьківство: теоретичні аспекти. *Науковий вісник Волинського нац. ун-ту імені Лесі Українки. Розділ V. Соціальна педагогіка*, 2010. № 23. С. 192–195.
3. Бартків О., Смалько О. Формування у студентів відповідального ставлення до батьківства як один із шляхів подолання сімейного насилля. *Дитинство без насилля: суспільство, школа і сім'я на захисті прав дітей : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (Тернопіль, 29–30 квіт. 2014 р.). [М-во науки і освіти, Терноп. нац. пед. ун-т імені В. Гнатюка]*. Тернопіль, 2014. С. 274–276.
4. Безлюдна В. Батьківське ставлення і його вплив на формування особистості дитини (погляди американських фахівців). *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2008. № 25. С. 121–125.
5. Безпалько О. В. Сім'я як провідний фактор соціального виховання особистості. *Соціальна педагогіка: Підручник*. Київ : Центр учбової літератури, 2009. С. 200–221.
6. Буніна Л. М. Врахування потреб дитини як основа усвідомленого батьківства. *Діти – батьки – сім'я*. 2005. Вип. 3. С. 9–16.
7. Буніна Л. М. Усвідомлене батьківство як умова повноцінного розвитку дитини. *Гуманітарний вісник Переяслав-Хмельницького держ. пед. ун-ту імені Григорія Сковороди*. 2003. № 3. С. 274–279.
8. Волошок О.В. Дисфункціональна сім'я як чинник ризику виникнення порушень у сфері спрямованості особистості. *Проблеми девіантної поведінки: історія, теорія, практика: матеріали Всеукр. наук.-практ. конференції*. Київ, 2002. С. 76–81.
9. Вольнова Л. М. Батьківська сім'я як соціально-педагогічний чинник деліквентної поведінки неповнолітніх / Л. М. Вольнова. *Науковий часопис НПУ*

ім. М. П. Драгоманова. 2010. Вип. 10. С. 212–214.

10. Гончар Л. В. Ретроспектива та сучасне осмислення проблем сімейного виховання. *Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал: матеріали звітної науково-практичної конференції Інституту проблем виховання НАПН України за 2016 рік, Івано-Франківськ (Україна), 15 березня, 2017. С. 56-63.*

11. Гончар Л. В. Теоретико-методологічні засади формування гуманних батьківсько-дитячих взаємин : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.07. Київ, 2018. 510 с.

12. Гончар Л. Формування гуманних взаємин батьків з дітьми молодшого шкільного та підліткового віку : монографія. Київ : ТОВ «Задруга», 2017. 360 с.

13. Гончаров В. Домашнє насильство : як захистити дитину / В. Гончаров, О. Мурашкевич. К. : Шк. світ. 2009. 120 с.

14. Гром С. Сімейне виховання та його вплив на морально особистісне зростання дошкільників. *Молодь і ринок*. 2012. № 2 (85). С. 160–166.

15. Демиденко Т. М. Виховний потенціал – провідна характеристика сім'ї як педагогічної системи / Т. М. Демиденко. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2011. № 1. С. 58–63.

16. Демиденко Т. М. Педагогічна позиція батьків у виховному процесі. *Науковий вісник Ужгородського нац. ун-ту. Сер. : Педагогіка, соціальна робота*. 2011. Вип. 22. С. 43–45.

17. Демчук О. Сімейні цінності як парадигма інституту життєдіяльності. *Нова педагогічна думка*. 2017. № 1 (89). С. 47–49.

18. Довженко Т. О. Формування авторитету батьків як вихователів. *Проблеми фізичного виховання і спорту*. 2010. № 11. С. 27–30.

19. Думанська В. П. Відповідальне батьківство: теоретичний аспект. *Демографія та соціальна економіка*. 2015. № 3 (25). С. 75–86.

20. Душка А. Л. Дитячо-батьківські відносини як фактор успішного розвитку дитини. *Науковий вісник Південноукраїнського нац. пед. ун-ту імені К.*

Д. Ушинського. 2011. № 11–12. С. 262–271.

21. Зайченко І. В. Педагогіка : підручник. Київ : Вид-во «Ліра-К», 2016. 608 с.
22. Капська А. Й. Соціально-педагогічна робота з проблемними сім'ями [Текст] : навч.-метод. посіб. для студ. ВНЗ / А. Й. Капська, Н. С. Олексюк, С. М. Калаур, З. З. Фалинська. Тернопіль: Астон, 2010. 304 с.
23. Кириченко О. В. Батьківство як соціально-психологічний феномен. *Соціально-гуманітарний вісник*. 2018. Вип. 23. С. 58–62.
24. Корман О. А. Батьківське ставлення та його вплив на формування дитячої особистості. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка : зб. наук. пр. Київ. ун-ту імені Бориса Грінченка, Ін-ту пробл. виховання НАПН України*. Київ : Вид-во Київ. ун-ту імені Бориса Грінченка, 2001. С. 70–84.
25. Котова-Олійник С. В., Остапчук О. Л. Відповідальне батьківство як новітня світова тенденція. Тато-школа: як створити та забезпечити стале функціонування : метод. посіб. Вінниця : ФОП Данилюк В. Г., 2009. С. 4–8.
26. Кравець В. П. Психофізіологічні та психолого-педагогічні аспекти формування усвідомленого батьківства. Київ : Академія, 2001. 244 с.
27. Кравченко К. В. Соціально-психологічні особливості ставлення батьків до дитини як чинник успішної взаємодії. *Актуальні проблеми психології : зб. наук. пр. Нац. акад. пед. наук України, Ін-ту психол. імені Г. С. Костюка*. Київ : Фенікс, 2001. С. 159–163.
28. Красін С. А. Визначення проблеми батьківства в педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського. *Педагогічна спадщина В. О. Сухомлинського : матеріали II-ї Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків 30 вересня 2019 р.)*. Харків : Харк. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди, 2019. С. 72–75.
29. Красін С. А. Зміст і структура усвідомленого батьківства в контексті системного підходу. *Наукові досягнення. Відкриття та шляхи розвитку педагогічної науки : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 20–30 травня 2020 р.)*. Запоріжжя : Класичний приватний

університет, 2020. С. 49–53.

30. Красін С. А. Міжнародна програма розвитку дитини як засіб поліпшення якості взаємодії між батьками і дітьми. *Бъдещи въпроси от света на наука та : матер. XIII-ї міжнар. наук.-практ. конф. (Софія, 15– 22 грудня 2017 р.)*. Софія : «Бял ГРАД-БГ» ООД, 2017. Т. 7. С. 20–22.

31. Красін С. А. Усвідомлене батьківство: сутність, ознаки, структура та зміст. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. Клас. приват. ун-ту*. Запоріжжя : Клас. приват. ун-т, 2017. Вип. 55. С. 215–221.

32. Красін С. А. Усвідомлене батьківство: сутність, ознаки, структура та зміст. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2017. Вип. 55. С. 215–221.

33. Кузьменко Т. М. Нові моделі батьківства: фактори, тенденції, характеристики. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. Сер. : Соціологічні науки*. 2019. № 1–2 (40–41). С. 141–148.

34. Лещенко О. Г. Основні компоненти відповідального ставлення до батьківства. *Вісник Запорізького нац. ун-ту : зб. наук. ст. Сер. : Педагогічні науки*. Запоріжжя : Запорізький нац. ун-т, 2007. № 2. С. 114–119.

35. Ліщинська О. А. Профілактика психологічного насильства у сім'ї та освітньому середовищі [Текст] : метод. рек. / О. А. Ліщинська ; НАПН України, Ін-т соц. та політ. психології. К. : [Міленіум], 2010. 67 с.

36. Ліщинська О. Психоемоційне поле сім'ї. Збірник наукових повідомлень регіональної науково-практичної конференції «Бог. Родина. Україна» / О. А. Ліщинська. Івано-Франківськ: фоп Богдан Кузів, 2012. С. 5–9.

37. Мірошніченко Н. О. Усвідомлене батьківство як предмет соціально-педагогічного дослідження. *Науковий часопис Нац. пед. ун-ту імені М. П. Драгоманова. Сер. 11 : Соціальна робота. Соціальна педагогіка*. 2009. Вип. 9. С. 139–146.

38. Моцовкина Е.В. Соціальний супровід дітей з неблагополучних сімей в умовах сучасного суспільства / Е.В. Моцовкина, Ю.В. Бадьора.

Інноваційна наука. 2016. 324 с.

39. Насильству немає виправдання : добірка матеріалів на допомогу протидії насиллю / Сумська обл. універс. наук. б-ка ; уклад. Т. І. Касьяненко, Ж. П. Швачко, Суми, 2017. 33 с.

40. Олійник Л. М. Психодіагностика і корекція : навч.-метод. посібн. з практичної психології / Л. М. Олійник. Миколаїв: ПП «Принт-Експрес», 2010. 218 с.

41. Основи батьківської компетентності: Навчальний посібник / Упор.: Т. Г. Веретенко, І. Д. Зверева, Н. Ю. Шевченко; За заг. ред. І. Д. Звереві. К.: Науковий світ, 2006. 156 с.

42. Островська Н. О. Усвідомлене батьківство молоді як основа гармонійного розвитку дитини в сім'ї : зб. наук. пр. Хмельницького ін.-ту соціальних технологій Ун-ту «Україна». 2015. № 10. С. 56–58.

43. Повалій Л. В. Концептуальні підходи до формування гуманних батьківсько-дитячих взаємин у сім'ї. *Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал: матеріали науково-практичної конференції, Івано-Франківськ, (Україна), 13-14 квітня, 2011. С. 56-58.*

44. Повалій Л. Вплив сімейних відносин і стилів батьківського виховання на поведінкові прояви підлітків. Тенденції розвитку девіантної поведінки неповнолітніх та між секторальна стратегія її профілактики в сучасних умовах: зб. наукових статей учасників методологічного пошукового семінару. Київ, 2007. С. 38-40.

45. Подшивалкина В. И. К вопросу об особенностях взаимодействия исследователя и информанта при проведении психологического интервью / В. И. Подшивалкина. *Наука і освіта*. Одеса. 2008. № 8-9. С. 93-95.

46. Подшивалкина В. И. Методологические проблемы анализа биографических самоописаний / В. И. Подшивалкина. *Філософські пошуки*. Львів; Одеса. 2004. Вип. 17-18. С. 520-526.

47. Подшивалкіна В. І. Авторська програма спецкурсу «Біографічний метод та особливості його застосування у психології» / В. І. Подшивалкіна.

Психологія і суспільство. 2004. № 3. С. 126-128.

48. Подшивалкіна В. І. Особливості автобіографічного опису / В. І. Подшивалкіна. *Curriculum vitae*. 2009. Вип. 1 : Біографічний метод у гуманітарному знанні. С. 28-34.

49. Попередження домашнього насильства. Навчальний посібник для консультантів «Гарячих ліній»/ Упорядники: Краснова О.В., Калашник О.А. Київ, 2016. 90 с.

50. Психології сім'ї: конспект лекцій / І. Ушакова. Х.: НУЦЗУ, 2019. 90 с.

51. Психологічна служба: підруч. / В. Г. Панок та ін. Київ: Ніка-Центр, 2016. 362 с.

52. Психологія сім'ї : Навчальний посібник / Поліщук В. М., Ільїна Н. М., Поліщук С. А. та ін. ; [за заг. ред В.М. Поліщука]. 2-ге вид., доп. Суми: Університетська книга, 2009. 282 с.

53. Рибка С.В. Про технологію комплексного супроводу і допомоги сім'ям, що знаходяться у складних життєвих обставинах. *Соціальна робота: теорія і практика*. 2016. № 5. С. 107-111.

54. Слюсар Л. І. Батьківство у системі відносин інституту сім'ї: сучасні трансформації, їх причини та наслідки. *Демографія та соціальна економіка*. 2016. № 2. С. 26–38.

55. Стромило А. П. Насильство над дітьми та його наслідки / А. П. Стромило, С. А. Мукомел. *Вісник Черкаського університету. Науковий журнал*. 2010. № 121. С. 140-143.

56. Трубавіна І. М. Огляд сучасних досліджень з професійної педагогіки щодо підготовки фахівців до роботи з сім'єю. *Вісник ЛНУ ім. Т. Шевченка*. 2017. № 1 (306). С. 276–283.

57. Трубавіна І. М. Про умови успішного виховання дітей у сім'ї. *Наукові записки Кіровоград. держ. пед. ун-ту імені В. Вінниченка. Сер. : Педагогічні науки*. 2001. Вип. 39. С. 91–95.

58. Трубавіна І. М. Усвідомлене і відповідальне батьківство: спільне і

відмінне. *Вісник Луганського нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. Сер. : Педагогічні науки.* 2013. № 13 (4). С. 96–101.

59. Тюття О. В., Лук'яненко Н. М. Технологія формування усвідомленого батьківства в груповій взаємодії. *Науковий вісник Херсонського держ. ун-ту. Сер. : Психологічні науки.* 2015. Вип. 6. С. 107–111.

60. Тюття О. Материнство-батьківство як соціокультурні феномени. *Вісник Київського нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. Сер. : Психологія. Педагогіка. Соціальна робота.* 2013. Вип. 1. С. 80–84.

61. Усвідомлене батьківство як умова повноцінного розвитку дитини : метод. матеріали для тренера. [Під заг. ред. Г. М. Лактіонової]. Київ : Наук. світ, 2004. 107 с.

62. Фадєєв В. І., Лемещенко О. Р. Усвідомлене батьківство: сучасна модель сім'ї. *Проблеми сучасної педагогічної освіти. Педагогіка і психологія : зб. наук. пр. Крим. гуманітар. ун-ту.* Ялта, 2013. Вип. 38 (1). С. 165–170.

63. Цуркан Т. Г. Педагогічна освіта батьків. *Педагогічний процес: теорія і практика.* 2014. Вип. 3. С. 33–37.

64. Шукалова О. С. Роль сімейного виховання в особистісному розвитку дитини. *Вісник післядипломної освіти.* 2013. Вип. 9 (2). С. 380–389.

65. Юрків Я. І. Сутність та зміст соціального феномену «наси́льство в сім'ї». *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка, соціальна робота».* Випуск 27. С. 234.

66. Яценко Л. В. Сутнісні характеристики готовності до відповідального батьківства. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді.* 2013. Вип. 17 (2). С. 513–521.

ДОДАТКИ

Додаток А

Табл.

Список практик, які використовувалися батьками в батьківсько-дитячих відносинах

№	Характеристики, які використовували батьки у вихованні	Позитив. Негатив.	Загальна кількість	Співвідношення у %
1	Індивідуальний – стандартний	2-4	6	1,7
2	Відповідальний – безвідповідальний	10-6	13	3,7
3	Самостійність – несамостійність	14-1	15	4,3
4	Гордість – розчарування	17-8	25	7,1
5	Свобода - контроль, придушення	10-5	15	4,3
6	Підтримка – байдужість	18-0	18	5,1
7	Працьовитість – лінь	24-3	27	7,7
8	Наставництво – учнівство	20-0	20	5,7
9	Прийняття – відкидання	10-6	15	4,3
10	Сепарація – залежність	15-1	16	4,5
11	Довіра – недовіра	12-0	12	3,4
12	Тісний емоційний контакт-відчуження	16-2	18	5,1
13	Співпраця - не співпраця	29-6	34	9,7
14	Повага – неповага	10-0	10	2,9
15	Ранній – пізній	13-0	13	3,7
16	Любов - нелюбов	10-0	10	2,9
17	Досвід-недосвідченість	7-3	10	2,9
18	Мало ролей - багато ролей	7-2	9	2,5

19	Миролюбність – агресія	9-0	9	2,5
20	Достаток - скромність, бідність	4-3	7	2,0
21	Об'єкт - суб'єкт	5-1	6	1,7
22	Доброта – злість	7-0	7	2,0
23	Віра - придушення, байдужість	4-0	4	1,1
24	Порівняння - не порівняння	4-0	4	1,1
25	Дружба – ворожнеча	3-0	3	0,8
26	Егоїзм – розуміння	3-0	3	0,8
27	Спадкоємність – не спадкоємність	2-0	2	0,5
28	Суворість – м'якість	3-0	3	0,8
29	Авторитет - не авторитет	2-0	2	0,5
30	Важливо – неважливо	2-0	2	0,5
31	Порядок – безлад	1-0	1	0,2
32	Щирість – нещирість	1-0	1	0,2
33	Успішність – неуспішність	1-0	1	0,2
34	Схвалення – несхвалення	1-0	1	0,2
35	Справедливість – несправедливість	3-0	3	0,8
36	Заохочення – байдужість	3-0	3	0,8
	Разом:		348	100

Джерело: складено автором.

Додаток Б

Табл.

Кількість критеріїв, які використовувались в історіях

<i>Кількість критеріїв</i>	<i>Кількість історій</i>	<i>%</i>
по 1	-	-
за 2	1	2
за 3	4	7
за 4	5	8
за 5	23	38
за 6	10	17
за 7	2	3
за 8	5	8
за 9	5	8
за 10	4	7
за 12	1	2

Джерело: складено автором.

Додаток В

Тест «Стратегія сімейного виховання»

Інструкція: з чотирьох варіантів запропонованих суджень оберіть найбільш прийнятний для вас.

1. Чим, на вашу думку, більшою мірою визначається характер людини - спадковістю чи вихованням?
  - А. Переважно вихованням.
  - Б. Поєднанням вроджених задатків і умов середовища.
  - В. Головним чином, вродженими задатками.
  - Г. Ні тим, ні іншим, а життєвим досвідом.

2. Як ви ставитеся до думки про те, що діти виховують своїх батьків?
  - А. Це гра слів, софізм, що має мало відношення до дійсності.
  - Б. Абсолютно з цим згоден.
  - В. Готовий з цим погодитися за умови, що не можна забувати і про традиційну роль батьків як вихователів своїх дітей.
  - Г. Важко відповісти, не замислювався про це.

3. Яке з суджень про виховання ви знаходите найбільш вдалим?
  - А. Якщо вам більше нічого сказати дитині, скажіть йому, щоб він пішов умитися. (Едгар Хоу.)
  - Б. Мета виховання - навчити дітей обходитися без нас. (Ернст Легуве.)
  - В. Дітям потрібні не повчання, а приклади. (Жозеф Жубер.)
  - Г. Навчи сина послуху, тоді зможеш навчити і всьому іншому. (Томас Фуллер.)

4. Чи вважаєте ви, що батьки повинні просвітлювати дітей в питаннях статі?
  - А. Мене ніхто цьому не вчив, і їх саме життя навчить.

Б. Вважаю, що батькам слід у доступній формі задовольняти виникаючий у дітей інтерес до цих питань.

В. Коли діти досить подорослішають, необхідно буде завести розмову і про це. А в шкільному віці головне - подбати про те, щоб захистити їх від проявів аморальності.

Г. Звичайно, в першу чергу це повинні зробити батьки.

5. Чи слід батькам давати дитині гроші на кишенькові витрати?

А. Якщо просить, можна і дати.

Б. Найкраще регулярно видавати певну суму на конкретні цілі і контролювати витрати.

В. Доцільно видавати деяку суму на певний термін (на тиждень, на місяць), щоб дитина сама навчалася планувати свої витрати.

Г. Деяку суму виділяємо на певний строк, а потім витрати ми зазвичай обговорюємо в довірчій бесіді.

6. Як ви вчините, якщо дізнаєтеся, що вашу дитину образив однокласник?

А. Засмучусь, постараюся втішити дитину.

Б. Відправлюся з'ясувати стосунки з батьками кривдника.

В. Діти самі краще розберуться у своїх відносинах, тим більше що їх образи не довгі.

Г. Пораджу дитині, як їй краще себе вести в таких ситуаціях.

7. Як ви поставитеся до лихослів'я вашої дитини?

А. Постараюся довести до її розуміння, що в нашій родині, та й взагалі серед порядних людей це не прийнято.

Б. Лихослів'я треба присікати в зародку! Покарання тут необхідно, а від спілкування з невихованими однолітками дитину надалі треба захистити.

В. Подумаєш! Всі ми знаємо ці слова. Не треба надавати цьому значення, поки це не виходить за розумні межі.

Г. Дитина має право висловлювати свої почуття, навіть тим способом, який нам не до душі.

8. Уявіть, що ваша дитина вже підліток і хоче провести час на дачі у одного з друзів, де збереться компанія однолітків у відсутність батьків. Відпустили б ви її?

А. Ні в якому разі. Такі збіговиська до добра не доводять. Якщо діти хочуть відпочити і повеселитися, нехай роблять це під наглядом старших.

Б. Можливо, якщо знаю її товаришів як порядних і надійних.

В. Вона цілком розумна людина, щоб сама приймати рішення. Хоча, звичайно, в її відсутність буду трохи турбуватися.

Г. Не бачу причини забороняти.

9. Як ви відреагуєте, якщо дізнаєтеся, що дитина вам збрехала?

А. Постараюся вивести її на чисту воду і присоромити.

Б. Якщо привід не надто серйозний, не стану надавати значення.

В. Засмучусь.

Г. Спробую розібратися, що її спонукало збрехати.

10. Чи вважаєте ви, що подаєте дитині гідний приклад?

А. Безумовно.

Б. Намагаюся.

В. Сподіваюся.

Г. Не знаю.

Обробка результатів:

Стиль поведінки	Номери запитань									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
<i>Авторитетний</i>	Б	В	В	Г	В	Г	А	Б	Г	Б
<i>Авторитарний</i>	А	А	Г	В	Б	Б	Б	А	А	А
<i>Ліберальний</i>	В	Б	Б	Б	А	А	Г	В	В	В
<i>Індиферентний</i>	Г	Г	А	А	Г	В	В	Г	Б	Г

Інтерпретація результатів тесту

Користуючись таблицею, відзначте обрані вами варіанти відповідей і визначте їх відповідність одному з типів батьківської поведінки.

Чим більше переважання одного з типів відповідей, тим більше виражений у вашій родині певний стиль виховання.

Якщо серед ваших відповідей не переважає якась одна категорія, то мова, ймовірно, йде про суперечливий стиль виховання, коли відсутні чіткі принципи, і поведінка батьків диктується миттєвим настроєм.

Постарайтеся зрозуміти, якою ж ми все-таки хочемо бачити свою дитину, а також і самих себе як батьків.